

Lilijana Žnidaršič Golec

Redovništvo na Slovenskem v zgodnjem novem veku

UDK 271(497.4)»17«

UDC 271(497.4)»17«

ŽNIDARŠIČ GOLEC, Lilijana, dr., docent, višja svetovalka – arhivistka, Arhiv Republike Slovenije, SI-1000 Ljubljana, Zvezdarska 1, lilijana.znidarsic@gov.si

Redovništvo na Slovenskem v zgodnjem novem veku

Zgodovinski časopis, Ljubljana 68/2014 (150), št. 3–4, str. 304–330, cit. 144

1.01 izvirni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

Osrednji predmet razprave so redovne skupnosti in njim sorodne družbe na slovenskih tleh od okrog leta 1500 do radikalnih reform v osemdesetih letih 18. stoletja. Obravnavane so kot celota, kot segment katolištva, ki ga je v prvih desetletjih zgodnjega novega veka zaznamovala protestantska reformacija, v zadnjih desetletjih te dobe pa omejila in ogrozila razsvetljenska politika Dunaja in delno Benetk. V vmesnem, v povprečju stoletje in pol trajajočem obdobju razcveta so redovne ustanove z raznovrstnimi dejavnostmi dopolnjevale, marsikje pa tudi presegale vlogo svetne duhovščine. Ves ta čas sta poskušali redovništvo okvirjati najvišja cerkvena in svetna, deželno knežja oblast, vsaka v skladu s svojimi pogledi: prva zlasti z uveljavljanjem tridentinskih odlokov, druga pa kot zaščitnica in nazadnje predvsem porabnica njegovih gmotnih dobrin.

Ključne besede: cerkveni redovi, redovne hiše, zgodnji novi vek, Tridentinski koncil, krajevni škofje, deželni knez, Habsburžani, Beneška republika, Slovenija

Avtorski izvleček

ŽNIDARŠIČ GOLEC, Lilijana, PhD, Assistant Professor, Senior Advisor – archivist, Archives of the Republic of Slovenia, SI-1000 Ljubljana, Zvezdarska 1, lilijana.znidarsic@gov.si

Monasticism in the Slovene Ethnic Territory in Early Modern Times

Zgodovinski časopis/Historical Review, Ljubljana 68/2014 (150), No. 3–4, pp. 304–330, 144 notes

Language Sn. (En., Sn., En.)

The core subjects of the treatise are monastic communities and their related societies in the Slovene territory from about 1500 to the radical reforms in the eighties of the 18th century. They are dealt with as a whole, as a segment of the Catholicism, which was in the first decades of the Early Modern Times characterised by the Protestant Reformation, and was in the last decades of the period limited and endangered by the Enlightenment policy of Vienna, and to some degree Venice. In the interim – on average a century and a half long – period of heyday, monastic institutions with their manifold activities supplemented, and in many places also surpassed the role of the secular clergy. All this time, the highest ecclesiastical and secular, princely authority attempted to frame monasticism in line with their own respective views; the former, in particular, by implementing the decrees of the Council of Trent, and the latter as the patron and eventually the user of its material goods.

Key words: religious orders, monastic houses, Early Modern Times, the Council of Trent, diocesan bishops, sovereign prince, the Habsburgs, Republic of Venice, Slovenia

Author's Abstract

Najopaznejša značilnost (katoliškega) redovništva v zgodnjem novem veku je povezana z vprašanjem definicije redovništva.¹ Že v poznem srednjem veku se namreč pod vplivom reformnih gibanj razcvetijo skupnosti, ki jih ne moremo opredeliti kot redovne v ožjem smislu.² Njihovih članov namreč ne vežejo slovesne (javne) zaobljube čistosti, ubošva in pokorščine, so brez regule ali vodila, ki bi ga potrdil papež, in niso del hierarhično strukturirane mreže.³ Večji val do tedaj neznanih ustanov »posvečenega življenja« se pojavi v prvi polovici 16. stoletja.⁴ V Cerkvi, oslabei od protestantizma in notranjih težav, zaživijo številne nove skupnosti: med t. i. regularnimi kleriki, denimo, oratorijanci in jezuiti, med kongregacijami na primer somaski in uršulinke.⁵ Kljub sprva drugačnim načrtom cerkvenega vrha ostane raznovrstnost oblik in poslanstev pomembna značilnost redovništva tudi v obdobju po Tridentinskem koncilu (1545–1563). Na začetku tridentinskega dekreta o redovnikih in redovnicah iz leta 1563 je izrecno rečeno, da »koncil ve, koliko sijaja in koristi za Božjo Cerkev izvira iz pobožno ustanovljenih in pravilno vodenih samostanov.«⁶ Pri tem s »samostani« niso mišljene zgolj postojanke starih redov in njihovih reformiranih vej. Dekret je bil namenjen »vsem skupnostim in samostanom, kolegijem in hišam katerih koli menihov in redovnikov, pa tudi katerih koli redovnic, devic in vdov [...], ne glede na to, kako se imenujejo.«⁷ V nadaljevanju si zato najprej oglejmo, kako raznolika je bila med začetkom 16. in koncem 18. stoletja redovna pokrajina na Slovenskem. Ob tem seveda ne bo šlo brez pogleda nazaj v srednji vek.

Okoli leta 1500 je večina redovnih skupnosti na slovenskih tleh preživljala negotove trenutke. K temu so veliko prispevali splošno občutje krize in konkretne slabosti zahodne Cerkve, k prenovi katere so skozi vse 15. stoletje pozivali številni glasovi tako klerikov kot laikov. Nezaupanja in zahtev po spremembah so bili deležni

¹ Prim. *Zakonik cerkvenega prava*, str. 261–325 (kan. 573–746); Kolar, *Iskalci*, str. 295 (red), 293 (meništvu).

² Elm, *Orden I*, str. 317; <http://www.catholic.org/encyclopedia/view.php?id=8092> (Monasticism), <http://www.catholic.org/encyclopedia/view.php?id=8095> (Western Monasticism) (marec 2014).

³ Elm, *Orden I*, str. 323 (o t. i. polredovništvu, »Semireligiosentum«). Prim. *Katekizem katoliške Cerkve*, str. 254–258 (Posvečeno življenje).

⁴ Hauschild, *Lehrbuch*, str. 488–489.

⁵ Elm, *Orden I*, str. 323–324. Prim. Kolar, *Iskalci*, str. 295 (regularni kleriki), 291 (kongregacija).

⁶ *Dekrete der ökumenischen Konzilien 3*, str. 776, vrstici 24–25 (21–22).

⁷ Prav tam, str. 783, vrstice 29–33 (27–29).

zlasti starejši redovi, pod vprašajem se je znašlo tudi redovno življenje kot tako. Redovne skupnosti so po drugi strani ogrožali turška pustošenja, slabo gospodarjenje in drugi človeški ali lokalni dejavniki. Ropanja in bolezni naj bi okoli leta 1460 botrovali večletni opustitvi samostana avguštink v Kopru. Pri cerkvi sv. Katarine v Izoli so se pred letom 1473 zaradi odsotnosti predstojnika ene in nezainteresiranosti vodstva druge skupnosti redovniki v kratkem času zamenjali kar trikrat.⁸ Teološka zavrnitev redovništva pri Martinu Luthru (1483–1546) in njegovih učencih je položaj še poslabšala. Tako je bodisi še v času skoraj neoviranega širjenja protestantizma bodisi že v času katoliške protiofenzive začasno ali dokončno prenehalo delovati več redovnih postojank. Sredi 16. stoletja so Ljubljano za skoraj stoletje zapustili avguštinci eremiti, ob koncu istega stoletja se je moral s Slovenskega posloviti del kartuzijanov: za dobrih tristo let iz Pleterij na Dolenjskem in, zdi se, da za vedno, iz Jurkloštra na Štajerskem.⁹ Gmotno in duhovno stagnacijo je uspelo, nasprotno, prebroditi pomembnima cistercijskima samostanoma na Kranjskem – Stični in Kostanjevici.¹⁰ Pač pa so že pred reformacijo morali oditi iz Ljubljane minoriti, pripadniki najstarejše veje bratov sv. Frančiška, imenovani tudi »manjši bratje konventualci«. Proti koncu 15. stoletja so bili ljubljanski minoriti prisiljeni prostor prepustiti strožji, leta 1517 uradno priznani veji observantov.¹¹ Observanti, za katere se je uveljavilo ime »frančiškani«, so se že pred letom 1517 naselili tudi v Piranu (Bernardinu), Kopru, Novem mestu, Kamniku in Ormožu, v 16. in 17. stoletju pa na Sveti gori pri Gorici ter v štajerskih Nazarjah in Brežicah. Status rezidence je imela frančiškanska hiša v Murski Soboti.¹² Minorite, ki so, drugače kot v Ljubljani, še naprej ostajali v Mariboru, na Ptuju, v Celju, Gorici, Trstu in Piranu,¹³ so po številu in vplivu kmalu prekosili kapucini – tretja, leta 1528 osamosvojena veja manjših bratov. Na ozemlju med Gorico in Radgono je od konca 16. stoletja zraslo dvanajst samostanov; poleg goriške in radgonske hiše je red dobil postojanke še v Kopru, Ljubljani, Kranju, Krškem, Novem mestu, Škofji Loki, Celju, Mariboru, na Ptuju ter v Sv. [Vipavskem] Križu.¹⁴

Med povsem novimi redovi oziroma družbami si prvo omembo zagotovo zaslužijo jezuiti, družba regularnih, v urejenih skupnostih živečih klerikov, latinsko »Societas Jesu« (Družba Jezusova).¹⁵ V manj kot pol stoletja, med 1572 in 1619, so jezuiti začeli delo v vseh deželnih glavnih mestih Notranje Avstrije ter v Trstu

⁸ Naldini, *Cerkveni krajepis*, str. 172–173 (Koper), 252–253 (Izola).

⁹ Prim. Milkowicz, *Die Klöster*, str. 149–150 (Pleterje), 164 (Ljubljana); Kovačič, *Zgodovina*, str. 127–128 (Jurklošter).

¹⁰ Milkowicz, *Die Klöster*, str. 68–73 (Stična), str. 95–108 (Kostanjevica).

¹¹ Mlinarič, *Frančiškanski samostan*, str. 104–108.

¹² Prim. Naldini, *Cerkveni krajepis*, str. 140–141 (Koper), 220–221 (Piran); Kolar, *Redovne skupnosti*, str. 136 (Ormož, Murska Sobota); Škofljanec, *Observanti*, str. 44–45 (Novo mesto), 45–46 (Sveta gora); 50–51 (Kamnik), 51–54 (Ormož), 54–56 (Piran in Koper), 211–212 (Nazarje), 224–228 (Brežice), 285–290 (Murska Sobota).

¹³ Prim. Mlinarič, *Zgodovina samostana*, str. 50–51.

¹⁴ Prim. Naldini, *Cerkveni krajepis*, str. 146–150 (Koper); Benedik – Kralj, *Kapucini*, str. 22–36 (ostali kraji).

¹⁵ O'Malley, *Prvi jezuiti*; Hauschild, *Lehrbuch*, str. 489–492.

in Zagrebu.¹⁶ Nekakšen ženski pendant tej družbi je bila »Družba sv. Uršule«, ki sta ji pripadali v drugi polovici 17. in na začetku 18. stoletja ustanovljeni hiši v Gorici in Ljubljani.¹⁷ V času Marije Terezije (1740–1780) so eno moško in eno žensko skupnost le malo pred njunima razpustitvama na novo sprejeli medse Mariborčani: leta 1758 jezuite, leta 1760 pa sestre Marijinega oznanjenja, bolj znane kot celestinke.¹⁸ Daljše, dobro stoletje globoke korenine so pognali pavlinci v Olimju pri Podčetrtku, bosonogi avguštinci v Ljubljani in bosonogi karmeličani na Kostanjevici pri Gorici.¹⁹ Po letu 1700 so višje šolstvo v Kopru zaznamovali piaristi, člani sredi 16. stoletja nastalega »reda ubogih regularnih klerikov«. Pred njimi so tu nekaj časa poučevali »bratje sv. Hieronima Emilijana«, po kraju ustanoviteljeve smrti imenovani »somaski«.²⁰

Ob novih skupnostih – zlasti frančiškanskih, kapucinskih, jezuitskih in uršulinskih – se je na obravnavanem območju obdržala večina starih meniških in ubožnih redov. Kartuzijani so vztrajali v Žičah in Bistri, cistercijani v Stični in Kostanjevici, minoriti v že zgoraj naštetih mestih in po letu 1629 v Slovenski Bistrici.²¹ Izza srednjega veka sta svoje postojanke ohranila dva viteška redova: ivanovci ali maltezarji v Melju pri Mariboru, Polzeli in Komendi na Gorenjskem, križniki nemškega viteškega reda pa v Veliki Nedelji, Ormožu in v Beli krajini. Obdržali so se tudi dominikanci in dominikanke, prvi na Ptuj, v Piranu in Novem Klostru pri Celju, druge v Velesovem pri Kranju, Studenicah v dolini Dravinje in Marenbergu (Radlje ob Dravi). V neposredni bližini Kamnika, v Mekinjah, ter v Škofji Loki in Kopru so še naprej domovale klarise, po letu 1660 navzoče tudi v Ljubljani. Dobro stoletje prej, v petdesetih letih 15. stoletja, so v Kopru odprli svojo hišo serviti. Benediktinci kot najstarejši red zahodnega krščanstva – z izjemo manjše postojanke v Valdoltri – v preučevanih času in prostoru samostanov niso imeli.²² Izgubo Gornjega Grada in gornjegrajski opatiji pridruženih župnij jim je »zadala« ustanovitev ljubljanske škofije v letih 1461–1462.²³ Pač pa sta v Dravski dolini in v velikem delu Slovenskih goric ohranjala precejšen vpliv benediktinska samostana v Št. Pavlu v Labotski dolini (St. Paul im Lavanttal) in v Admontu.²⁴ Na območju Goriških brd in Srednjega Posočja je prek podrejenih župnij v Biljani in Kanalu ob Soči puščala pečat komendatarna opatija v Rožacu oziroma Rozaču (Rosazzo), kjer so benediktince v 16. stoletju nasledili dominikanci.²⁵ Za prebivalce

¹⁶ V nadaljnjih dveh desetletjih tudi na Reki in v Varaždinu. Dolinar, Vloga, str. 9. Prim. *Die Jesuiten in Innerösterreich* (zemljevid na notranjih straneh obeh platnic).

¹⁷ Borkowska, Uršulinke, str. 21–22, 24–26; Rajšp, Jakob Schell, str. 36–37.

¹⁸ Kovačič, *Zgodovina*, str. 281–283 (jezuiti v Mariboru), str. 283–284 (celestinke v Mariboru).

¹⁹ Sekulić, *Olimje*; Lavrič, Prispevek; Seražin, Samostanska cerkev, str. 67–68.

²⁰ Naldini, *Cerkveni krajepis*, str. 116; Žitko, Vloga in pomen, str. 128–129.

²¹ Glej zemljevid v: *Slovenski zgodovinski atlas*, str. 84 (sl. 1). Referenca se nanaša tudi na skupnosti, naštete v nadaljevanju odstavka.

²² Glede Valdoltre prim. Naldini, *Cerkveni krajepis*, str. 151, 157–159.

²³ Žnidaršič Golec, Vzroki, str. 14, 16.

²⁴ Kovačič, *Zgodovina*, str. 68–70, 76–77; Mlinarič, Il contributo, str. 292–304.

²⁵ Höfler, *O prvih cerkvah*, str. 156–159; *L'abbazia di Rosazzo*, str. 18. Glede izraza »komendataren« oziroma »komenda« glej spodaj op. 80.

gornjega Prekmurja so bili pomembni kapucini v Radgoni, od srede 18. stoletja pa tudi na novo oživiljena cisterca v Monoštru (Szentgotthárd).²⁶ Prekmurski romarji so sicer radi zahajali k avguštincem pri Sv. Trojici v Slovenskih goricah.²⁷ Na obrobju slovenskega etničnega prostora in v njegovi neposredni sosesčini je bilo v zgodnjem novem veku seveda še več drugih redovnih skupnosti, pripadajočih tako starejšim kot mlajšim redovom. Na doslej najizčrpnjšem zemljevidu samostanov na Slovenskem, v *Slovenskem zgodovinskem atlasu* iz leta 2011, pogrešamo zaradi koncepta atlasa predvsem tiste z ozemlja onstran slovensko-hrvaške meje na vzhodu in jugu (npr. jezuitska kolegija v Varaždinu in na Reki, postojanke frančiškanov v Samoboru, Karlovcu in na Trsatu).

Sl. 1 - Samostani z letnicami prve omembe oz. ustanovitve v širšem slovenskem prostoru pred reformami Jožefa II. (1780–1790). Zaradi koncepta atlasa so žal izpuščene redovne hiše na območju onstran slovensko-hrvaške meje na vzhodu in jugu. (*Slovenski zgodovinski atlas*. Ljubljana 2011, str. 84)

Če za novoveško katolištvo v mnogočem prelomni Tridentinski koncil (1545–1563) redovništva ni uniformiral na strukturni ravni, je poskušal toliko bolj okrepiti redovno disciplino in nadzor nad njo.²⁸ Koncilski očetje so redovnikom in redovnicam položili na srce, naj svoje življenje uravnavajo po pravilih reda, h katerim so se zavezali ob zaobljubah. Njihovi predstojniki naj vprašanju izpolnjevanja dolžnosti namenjajo vso pozornost in skrb na rednih generalnih in provincialnih

²⁶ Prim. Škafar, Prispevek, str. 25–26; Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 477–478.

²⁷ Habjanič, Avguštinski samostan, str. 76.

²⁸ *Dekrete der ökumenischen Konzilien* 3, str. 776–784 (De regularibus et monialibus).

kapitljih, tj. shodih predstavnikov vseh samostanov reda oziroma tistih v okviru redovnih provinc. »Izkušnja kaže,« beremo v zadevnem dekretu o redovnikih in redovnicah, »da se tega, kar določa življenje v redu, ne sme omiljevati, kajti če je načet temelj redovne discipline, se nujno zruši celotna stavba.«²⁹ Koncil (vnovič) prepoveduje zasebno premoženje in nepremično imetje redovnikov in redovnic in poudarja, da smejo skupno samostansko premoženje upravljati samo pooblašene osebe, ki jih predstojnik lahko odstavi. Kršitelje naj doletita dveletni odvzem aktivne in pasivne glasovalne pravice ter morebitna kazen po internih pravilih reda. Na drugi strani koncilski očetje dovoljujejo posest nepremičnin vsem skupnostim – razen kapucinskim in frančiškanskim –, tudi tistim, ki so jim njihove konstitucije to dotlej prepovedovale. Obenem naročajo, naj si samostani morebiti odtujeno premoženje pridobijo nazaj, število redovnikov v njih pa naj bo tolikšno, da se bodo mogli brez težav (*commode*) vzdrževati. Nove redovne ustanove naj poslej zaživijo le s soglasjem škofa, v čigar škofiji bo njihov sedež. V pristojnost ordinarijev naj sodi tudi kaznovanje tistih redovnikov, ki jih zalotijo, da so brez predstojnikovega pisnega dovoljenja zapustili skupnost in stopili v službo koga drugega (kneza, univerze ...). V dekretu izstopa ostrina določbe o klavzuri redovnic, tj. njihovi ločenosti od zunanjega sveta.³⁰ Pod grožnjo Božje sodbe in večnega pogubljenja je škofom naloženo, naj skrbijo, da bodo ženski samostani na območju njihovih škofij spoštovali klavzuro. Kjer tega škofje ne bi mogli dosledno uveljaviti, pa naj se po pomoč obrnejo na svetne oblastnike. Posebej za ženske redovne hiše so v dekretu objavljena tudi določila o volitvah predstojnic. Poleg splošnega pravila, da morajo biti volitve tajne, določa posebno poglavje minimalno starost za vodenje skupnosti. Predstojnice naj bodo stare najmanj štirideset, izjemoma trideset let, od njihovih slovesnih zaobljub naj preteče najmanj osem oziroma pet let. Pod vodstvom škofa ali kake druge cerkvene osebe naj se volitve odvijajo zunaj klavzure.³¹

Vsaj do konca 16. stoletja se določil glede starosti v ženskih samostanih ni bilo mogoče povsem držati. Zaradi majhnega števila redovnic je bila v samostanu dominikank v Marenbergu leta 1584 izvoljena za priorico komaj štiriindvajsetletna Suzana Schrattenbach. Schrattenbachova je izvolitev sprva zavrnila, toda na ukaz pristojnega lavantinskega škofa je predstojništvo nazadnje vendarle sprejela.³² Sicer pa so lavantinski škofje nad življenjem marenberških redovnic, kot kaže, skrbno bedeli in pozneje volitve prioric vodili v skladu s tridentinskim odlokom.³³ Škof Jožef Ožbolt Attems je po vizitaciji leta 1726 predstojnici poslal napotke, kaj naj v samostanu izboljšajo, po kritičnem odzivu tamkajšnjega spovednika pa je izdal še dekret s podrobnejšimi navodili.³⁴ Tovrstnih pravic in dolžnosti nad redovnicami – vsaj ne neposredno – v svoji škofiji niso mogli izvajati oglejski patriarhi,

²⁹ Prav tam, str. 776, vrstice 38–40 (34–36).

³⁰ Prim. Kolar, *Iskalci*, str. 291.

³¹ Prav tam, str. 777–779 (Caput 5, 6, 7).

³² Mlinarič, *Marenberški*, str. 111.

³³ Prim. prav tam, str. 115.

³⁴ Prav tam, str. 154–156.

z delno izjemo Francesca Barbare konec 16. stoletja.³⁵ Razlog za to je bil poleg oddaljenosti patriarhovega sedeža večinoma nezaupljiv in pogosto odklonilen odnos habsburških deželnih knezov do Benečanom podložnih patriarhov. Medtem ko je v drugi polovici 15. stoletja v avstrijskem delu patriarhata južno od Drave razmeroma močno čutiti angažma Ogleja, postane po prvi avstrijsko-beneški vojni (1508–1516) vloga patriarha bolj posredna in formalna. Še v letih 1487 in 1498 sta dominikanke v Studenicah, denimo, vizitirala Peter Carli in Sebastijan Nascimbene, v Vidmu (Udine) uradujoča oglejska generalna vikarja. Leta 1511, v času avstrijsko-beneških spopadov, je studeniški samostan – resda po patriarhovem pooblastilu – obiskal Habsburžanom podrejeni lavantinski škof Lenart Peurl.³⁶ Oglej je mogel dejavneje posegati v življenje redovnic v tem delu patriarhata še nekaj desetletij po Tridentinskem koncilu, pri čemer pa takrat v ženskih redovnih hišah relativno pogosto srečamo vizitatorje, ki nadzor opravljajo po pooblastilu Svetega sedeža.³⁷ Pozneje redovnice na tem območju pretežno nadzirajo »domači« arhidiakoni: v Studenicah savinjski, v Mekinjah, Škofji Loki in Velesovem pa gorenjski arhidiakoni, torej osebe, vdane ali vsaj sprejemljive za avstrijske oblasti.³⁸ Vendar tudi tu ni šlo brez papeških nuncijev s sedežem v Gradcu (med 1580 in 1622) in na Dunaju po letu 1622. Nunciji so predvsem kot prizivna instanca neredko reševali spore, v katere so se zapletle redovnice. Leta 1672 se je nunciatura odprave razprtij med studeniškimi dominikankami na primer lotila tako, da je za apostolskega vizitatorja s širokimi pooblastili imenovala admontskega opata Rajmunda Rehlinga.³⁹

Kar zadeva volitve predstojnic, na katerih oglejski škofje niso mogli oziroma smeli biti osebno navzoči, je izvolitvi praviloma sledila (pisna) potrditev patriarha ali njegovega generalnega vikarja. Novo studeniško priorico je leta 1569 potrdil oglejski generalni vikar Jakob Maracco, leta 1636 izvoljeno opatinjo v Mekinjah pa patriarh Marko Gradenigo.⁴⁰ Kako pomemben institut so bile volitve, kaže boj velesovskih dominikank za ohranitev pravice do svobodnega izbiranja predstojnic, pridobljene že pred sredo 15. stoletja. Volilna avtonomija, ki so jo redovnice v Velesovem uspešno branile do začetka 18. stoletja,⁴¹ se sicer ni nanašala le na izvedbo samih volitev, ampak tudi na zaporo in inventariziranje samostanskega premoženja po smrti vsakokratne priorice. Tu je še posebej prihajalo do izraza vprašanje deželnoknežjih kompetenc, saj so se deželni knezi šteli za vrhovne odvetnike vseh cerkvenih ustanov v svojih deželah, še zlasti samostanov.⁴² Po nekajdesetletnih nasprotnih prizadevanjih so se bile velesovske dominikanke okrog leta 1730 nazadnje prisiljene ukloniti deželnemu knezu. Tako kot njihove sestre

³⁵ Prim. SI AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, š. 48, Lit. M II/2 (Samostan Velesovo, I/28), str. 411–414 (118–211). Prim. Smole, *Vicedomski urad* 5, str. 23; Mlinarič, *Studeniški*, str. 80.

³⁶ Mlinarič, *Studeniški*, str. 57–59, 62–63, 66.

³⁷ Prim. prav tam, str. 77, 79–80; Hančič, *Klarise*, str. 200–204.

³⁸ Prim. Mlinarič, *Studeniški*, str. 106, 108, 125 sl.; Hančič, *Klarise*, str. 205, 228.

³⁹ Mlinarič, *Studeniški*, str. 96.

⁴⁰ Prav tam, str. 76; Hančič, *Klarise*, str. 43.

⁴¹ Prim. Smole, *Vicedomski urad* 2, str. 121, 26 (4. junij 1712).

⁴² Prim. Srbik, *Die Beziehungen*, str. 75–91; Kušej, *Cerkveno pravo*, str. 54, 196.

v Gradcu in Marenbergu so morale odtlej o smrti predstojnice vsakokrat sproti obvestiti deželnega vicedoma. Ta je nato zapečatil in popisal samostansko imetje, v soglasju s cerkvenimi oblastmi določil dan volitev in se teh v imenu deželnega kneza tudi udeležil. Volilni obred je vključeval dvojno umestitev: duhovno, ki jo je s predajo cerkvenih ključev izpeljal pristojni arhidiakon, in svetno, ki jo je z izročitvijo samostanskih ključa in pečata ter urbarjev izpeljal vicedom.⁴³ Sklicujoč se na večstoletno avtonomijo so se velesovske redovnice v naslednjih letih še nekaj časa upirale arhidiakonovim vizitacijam, a, zdi se, nič bolj uspešno.⁴⁴ Lomljenje kopij v povezavi z volitvami predstojnic v avstrijskem delu oglejskega patriarhata ponazarja vir za Studenice s konca 17. stoletja. Pri volitvah ter popisu premoženja in umestitvi bi morala sodelovati dva komisarja: en predstavnik cerkvene in en predstavnik svetne, tj. deželnoknežje oblasti. Poleg navzočnosti na volitvah, ki jo je savinjski arhidiakon deželnoknežjemu komisarju takrat še lahko preprečil, je bilo v Studenicah za obe strani pomembno predvsem dvojje: sprejemljivost izbrane predstojnice in izvedba simbolnega dejanja dvojne umestitve. Z arhidiakonovo izročitvijo urbarjev in samostanskih ključev v imenu papeža in nuncija se predstavnik svetne oblasti ni mogel strinjati.⁴⁵ Med ženskimi samostani je v tem delu patriarhata predstavljal izjemo samostan klaris v Mekinjah, kjer so se od konca 17. stoletja naprej volitve prav tako v celoti odvijale brez deželnoknežjega komisarja. (Dedno) odvetništvo ter na njem utemeljeni pravici do udeležbe na volitvah in do svetne umestitve opatinj so pripadali ustanoviteljem mekinjskega samostana – družini Gallenberg.⁴⁶ Nadrobni opisi v klariških konstitucijah izpričujejo, kako velik pomen je volitvam in volilnemu bogoslužju pripisovalo tudi redovno vodstvo samo.⁴⁷

Precej bolj proste roke pri uresničevanju tridentinskih določil o redovnicah so imeli ljubljanski škofje, pri čemer je treba upoštevati, da sta oba ženska samostana v njihovi škofiji, klariški in uršulinski, oba v Ljubljani, nastala skoraj sto oziroma stopetdeset let po Tridentinskem koncilu.⁴⁸ Odvetništvo nad prvimi redovnicami v ljubljanski škofiji, namreč klarisami v Ljubljani, je bilo sicer prepuščeno uradu deželnega glavarja na Kranjskem, vendar je mestni svet kot patron že na začetku opozarjal, da mora biti klariški samostan cerkveno (in duhovno) podrejen krajevnemu škofu.⁴⁹ Že zgolj dejstvo, da so konstitucijam ljubljanskih klaris, drugače kot v primeru mekinjskih in škofjeloških, za podlago rabili vizitacijski dekreti škofa Otona Friderika Buchheima (1641–1664), govori za tesnejšo povezanost samosta-

⁴³ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, š. 48, Lit. M II/2 (Samostan Velesovo, I/28), str. 499–698 (278–455). Prim. Smole, *Vicedomski urad* 5, str. 29–39; Smole, *Vicedomski urad* 2, str. 129, 37–2 (27. januar 1727).

⁴⁴ Smole, *Vicedomski urad* 5, str. 41–43.

⁴⁵ Mlinarič, *Studeniški*, str. 110–111.

⁴⁶ SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, š. 51, Lit. M XXV (Samostan Mekinje, I/29), str. 1035–1059 (515–537). Prim. Hančič, *Klarise*, str. 50–51, 231–236.

⁴⁷ Hančič, *Konstitucije*, str. 144–150, 195–203 (Mekinje), 348–352 (Škofja Loka). Prim. Hančič, *Klarise*, str. 189–191.

⁴⁸ Prim. Hančič, *Klarise*, str. 29–31; Rajšp, Jakob Schell, str. 36.

⁴⁹ Hančič, *Klarise*, str. 70. Prim. prav tam, str. 29–30.

na s škofom ordinarijem.⁵⁰ Razsežnosti nadzora ljubljanskih škofov nad klariško skupnostjo zrcalijo zapiski z vizitacij; zlasti v prvih nekaj desetletjih po ustanovitvi samostana so si škofje prizadevali biti na tekočem tako o lastnostih, znanju in življenju posameznih redovnic kakor o premoženjskem stanju njihove skupnosti.⁵¹ Brez pristojnostnih trenj vsaj v začetnem obdobju vseeno ni šlo, povzročalo pa jih je predvsem vprašanje duhovnega vodstva, ki je bilo pri starejših klariških samostanih v domeni reda manjših bratov. Tako je provincial bosansko-hrvaške frančiškanske province zagovarjal mimo škofa Buchheima izvedeno vpeljavo prvih redovnic z utemeljitvijo, da duhovni nadzor in spremljanje klaris – te so veljale za t. i. drugi red sv. Frančiška – opravljajo manjši bratje, v primeru ljubljanskih klaris pač observantska oziroma frančiškanska veja. Čeprav so ljubljanski frančiškani dobili dovoljenje za vpeljavo od notranjeavstrijske vlade v Gradcu, je nazadnje obveljala škofova razlaga, potrjena tudi v Rimu: klarise v Ljubljani so duhovno podrejene krajevemu škofu (ordinariju) in rimski kongregaciji za redovnike.⁵² O duhovni podrejenosti redovnic je jasneje govorilo vodilo Reda (do leta 1612 Družbe) sv. Uršule,⁵³ ki je članice izrecno zavezalo k poslušnosti krajevnim škofom. Odnose med uršulinkami in ordinariji je leta 1618 natančneje opredelil papež Pavel V.; vsem uršulinskim hišam je, med drugim, zagotovil pravico, da svobodno odločajo o svojem premoženju.⁵⁴ Škofovske vizitacije ljubljanskih uršulink kažejo, da so se trdnejša razmerja med avtoriteto ordinarija in avtonomijo redovnic vzpostavljala počasi.⁵⁵ Že v drugi polovici 16. stoletja pa so se v Kopru tamkajšnjemu škofu (znova) podredile klarise. Po besedah škofa Paola Naldinija, zapisanih malo pred letom 1700, so ravnale preudarno in modro, ko so se v valu kužnih epidemij zatele nazaj pod »dobrodejno zavetništvo svojega škofa«.⁵⁶

Od štiridesetih let 15. stoletja so v vlogi zaščitnikov redovništva vse pogosteje nastopali deželni knezi.⁵⁷ Najvišje cerkvene oblasti so po njihovem posredovanju samostanom v avstrijskih deželah podelile ali potrdile vrsto privilegijev in pravic, od častnih do takšnih s pretežno gmotnimi koristmi. Cistercijski opati v Stični, pred ustanovitvijo ljubljanske škofije (1461/1462) najuglednejši prelati na Kranjskem, so se v zgodnjem novem veku tudi po zaslugi Habsburžanov ponašali z nošenjem mitre, s pravico podeljevati slovesni blagoslov vernikom in jih odvezovati od krajevemu škofu pridržanih grehov, poleg tega so v nižje stopnje duhovniškega posvečenja smeli posvečevati svoje redovnike.⁵⁸ Materialne težave nekaterih samostanov so deželni knezi pomagali reševati z utelesitvami, s t. i. inkorporacijami donosnejših (pra)župnij, težave Stične, denimo, z utelesitvijo (dohodkov) župnij Bela Cerkev

⁵⁰ Hančič, *Klarise*, str. 36.

⁵¹ Prim. Smole, *Vicedomski urad* 4, str. 224–227; Hančič, *Klarise*, str. 204–205.

⁵² Hančič, *Klarise*, str. 229–230.

⁵³ Prim. Kogoj, *Uršulinke*, str. 10–13; Borkowska, *Uršulinke*, str. 21–22, 24–25.

⁵⁴ Prim. Lavrič, *Škofovske vizitacije*, str. 55, op. 2.

⁵⁵ Prav tam, str. 72.

⁵⁶ Naldini, *Cerkveni krajepis*, str. 165.

⁵⁷ Prim. Mlinarič, *Frančiškanski samostan*, str. 100–101; Srbik, *Die Beziehungen*, str. 87–91.

⁵⁸ Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 211.

Sl. 2 - Bandero bratovščine Marijinega brezmadežnega srca v samostanu klaris v Mekinjah pri Kamniku iz okoli leta 1720. V dvajsetih letih 18. stoletja je bila mekinjska opatinja Doroteja Sidonija Gallenberg (1706–1728) iz plemenite oziroma grofovske družine samostanskih dednih odvetnikov Gallenbergov. (Iz knjige D. Hančič, *Klarise na Kranjskem*. Ljubljana 2005, str. 450)

sredi 15. in Šmarje (Šmarje - Sap) na prelomu v 16. stoletje.⁵⁹ Po drugi strani si je cesar Friderik III. (1424– nadvojvoda, 1440– kralj, 1452–1493 cesar) že zgodaj pridobil pravico imenovati osebe, ki bi samostane v njegovih deželah vizitirale in po potrebi reformirale,⁶⁰ ter se tako vključil v preno, v nekaterih redovih – na primer dominikanskem in kartuzijanskem – začeto že vsaj stoletje prej.⁶¹ Prizadevanja dela redovnega vodstva za strožje spoštovanje izvornih pravil, za »observanco«, so Friderik in njegovi nasledniki dejavno podprli tudi v redu manjših bratov; sad njihove podpore so razmeroma številne redovne hiše frančiškanov na območju Notranje Avstrije.⁶² Po Friderikovem naročilu iz leta 1461 naj bi se podobno reformirali benediktinci v Gornjem Gradu, sedežu nekdanj cvetoče opatije, ki je po potrditvi papeža Pija II. (1462) postala vir za financiranje škofa in uradov nove ljubljanske škofije. Po večletnem odporu menihov, h kateremu je znatno pripomogla papeževa odločitev, da predstojnike gornjegrajske skupnosti v prihodnje nastavljajo in odstavljajo ljubljanski škofje, cerkvenemu vrhu ni preostalo drugega, kot da samostan razpusti.⁶³ Sâmo vizitiranje samostanov je postalo za svetno oblast

⁵⁹ Prav tam, str. 223, 245–247, 299.

⁶⁰ Prim. Höfer, *Die landesfürstliche*, str. 64–65; 67, op. 4.

⁶¹ Mlinarič in Curk, *Dominikanski*, str. 74–75.

⁶² Glej zgoraj op. 12.

⁶³ To se je zgodilo leta 1473. Prim. Žnidaršič Golec, *Duhovniki*, str. 36–38, 40, 309–310, 315–316.

posebej aktualno v času prodora protestantizma, kar dokazujeta vizitaciji iz let 1528 in 1544–1545, opravljeni na ukaz nadvojvode oziroma kralja in poznejšega cesarja Ferdinanda I. Ohranjeni zapisi sicer kažejo, da takšnim vizitacijam v Rimu niso bili naklonjeni. Prav v spoštovanju samostanskih svoboščin je najbrž videti razlog, da so deželnoknežji vizitatorji leta 1528 zaobšli večino samostanov; od njih so zahtevali zgolj izjavo, da ostajajo zvesti stari (katoliški) veri.⁶⁴ Drugače je bilo pri desetletje in pol mlajši vizitaciji, s katero je nadvojvoda oziroma kralj Ferdinand hotel dobiti čim boljši vpogled v premoženjsko stanje posameznih skupnosti. Ugotovitve z vizitacije naj bi mu omogočile, da bi učinkoviteje ustavil škodljivo zapravljanje samostanskega imetja ter laže poskrbel za ohranitev bogoslužja in nadaljnji obstoj samostanov.⁶⁵ Vizitacije ni preprečila niti nezaupljivost Svetega sedeža zaradi slabih izkušenj iz dvajsetih let 16. stoletja, ko je Ferdinand v veliki meri s cerkvenim denarjem financiral boj proti Turkom. Vizitacijska komisija za (Spodnjo) Štajersko, ki sta jo iz vrst klerikov sestavljala arhidiakon v Spodnji Marki za cerkveno salzburški del in savinjski arhidiakon za cerkveno oglejski del dežele (vsak na svojem bregu Drave), je zbrala podatke za dominikanke v Marenbergu in Studenicah, za dominikance in minorite na Ptuju, za dominikance v Novem Kloštru ter za kartuzijane v Žičah in Jurkloštru.⁶⁶

Deželnoknežjim vizitacijam, predvsem takim, ki bi globlje posegle v življenje redovnikov, so bolj ali manj odkrito nasprotovali redovni predstojniki. Vodstva starejših redov so se pri tem sklicevala na papeške privilegije, po katerih so imeli njihove samostane pravico vizitirati le pripadniki njihovega reda. Kljub ne tako stari privilegijski buli so se generalni vizitaciji, ki jo je za redovnike in redovnice v Notranji Avstriji leta 1562 odredil Ferdinand, zaman zoperstavljali cistercijani v Vetrinju na Koroškem in Reinu pri Gradcu, medtem ko do vizitacij cisterc v Stični in Kostanjevici takrat ni prišlo.⁶⁷ Svetemu sedežu se je namreč v naslednjih letih uspelo dogovoriti o generalni vizitaciji, ki bi jo izpeljal posebni papeški odposlanec, resda v tesnem sodelovanju z deželnim knezom.⁶⁸ Odtlej so se deželni knezi večinoma zadovoljili s tem, da so vizitatorjem, izbranim v rimski kuriji, na sedežu reda ali v uradu krajevnega škofa, dodelili svoje, z ustreznimi navodili opremljene komisarje.⁶⁹ Leta 1581 je, denimo, nadvojvoda Karel za spremljevalca graškemu nunciju Germanicu Malaspini določil opata v St. Lambrechtu na Zgornjem Štajerskem, Johanna Trattnerja, in dvornega svétnika Georga Kleina.⁷⁰ Malaspina je na težave naletel drugje, pri salzburškem nadškofu, saj je hotel ta v salzburški nadškofiji pripadajočem delu dežele opraviti vizitacijo zgolj s svojimi

⁶⁴ Albrecher, *Die landesfürstliche*, str. 403.

⁶⁵ Höfer, *Die landesfürstliche*, str. 68.

⁶⁶ Prav tam, str. 73–74 (imena vizitatorjev); 307 (Marenberg); 288, 310 (Studenice); 285, 307–308, 436–437 (Ptuj, dominikanci); Novi Klostër (309); 291, 308 (Žiče); 292, 309–310 (Jurklošter); 285 (podatki o postavitvi samostana, imenovanju gvardijana in deželnoknežjem odvetništvu).

⁶⁷ Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 261–262; Mlinarič, *Kostanjeviška opatija*, str. 254–255.

⁶⁸ Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 264–266.

⁶⁹ Prim. Mlinarič, *Kartuzija Bistra*, str. 168.

⁷⁰ Rainer in Weiß, *Die Visitation*, str. 13–14.

pooblašenci.⁷¹ V koprski škofiji pod beneško oblastjo takšnih težav tisti čas očitno ni bilo. Vizitator po pooblastilu papeža, Agostino Valier, je leta 1580 pri koprskem škofu doživel lep sprejem, pri Valierovi vizitaciji avguštink je bil škof tudi sam navzoč.⁷² (Notranje)avstrijski nadvojvode naj bi bili sicer obveščeni o vsaki načrtovani vizitaciji »od zunaj«, brez njihovega izrecnega dovoljenja naj vizitacij ne bi bilo. Za soglasje k vizitiranju avguštincev na Štajerskem in Kranjskem je na primer leta 1663 v imenu Nemške province prosil dunajski prior. Dovoljenje mu je posredovala notranjeavstrijska vlada, vendar s pridržkom, da se vizitator ne bo smel vtikati v gospodarske zadeve samostanov.⁷³ Šest let prej se je moral vizitator iz Velike kartuzije v Franciji (Grande Chartreuse), ki naj bi želel skrivaj obiskati sobrate v Bistri, po najkrajši poti umakniti s Kranjskega na Beneško.⁷⁴ Soglasje za vizitacijo bistriške kartuzije sta si leta 1740 pridobila priorja Spodnjenemške province,⁷⁵ ustrezno dovoljenje je imel tudi general bosonogih avguštincev, ki je bil leta 1754 skupaj s tajnikom deležen slovesnega sprejema deželnega glavarja v Ljubljani.⁷⁶ Z deželnoknežjimi zahtevami po obveščenosti, soglasju in navzočnosti njegovih zaupnikov se srečujemo še pri enem institutu redovnega življenja – pri že omenjenih volitvah predstojnic in predstojnikov. Kot je bilo že povedano, naj bi se volitev po obvestilu redovne skupnosti in pridobljenem soglasju deželnega kneza udeležila (vsaj) dva deželnoknežja komisarja. Komisarji so bili dolžni novoizvoljenega predstojnika ali predstojnico potrditi, ga/jo umestiti v svetno posest ter popisati samostansko imetje.⁷⁷ Odpor redovnic »v imenu klavzure« so zlomile vladarjeve grožnje z zaporo ali celo zaplembo premoženja.⁷⁸

Materialna plat redovnih skupnosti je ostajala predmet deželnoknežje pozornosti skozi celoten zgodnji novi vek. Deželni knezi so bodisi neposredno od samostanov bodisi od notranjeavstrijske vlade in vicedomov pogosto terjali poročila o samostanskih dohodkih in izdatkih.⁷⁹ Med neredko težko razločljivimi motivi izstopajo skrb za ohranitev redovništva (in katolištva), zaskrbljenost za deželne oziroma državne finance – zlasti zaradi nezmožnosti samostanov, da bi redno poravnali davke – ter razni projekti, izvedljivi s pomočjo samostanskega premoženja. Na videz ali v resnici dobrohotni nameni so se večkrat izjalovili, tako na primer oddaja kartuzij Jurklošter in Žiče v komendo kardinalu Zahariji Delphinu, ki jo je leta 1564 zapovedal nadvojvoda Karel, že čez nekaj let pa je to, kot je videti, močno obžaloval.⁸⁰ V drugi polovici 16. in začetku 17. stoletja se je nekaj samostanov

⁷¹ Prav tam, str. 10, 12.

⁷² Lavrič, *Vizitacijsko poročilo*, str. 1, 45.

⁷³ Mlinarič, *Kartuzija Bistra*, str. 294.

⁷⁴ Prav tam.

⁷⁵ Prav tam, str. 348–349.

⁷⁶ Vrhovnik, *Zatrite*, str. 53–54.

⁷⁷ Prim. Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 479–480.

⁷⁸ »[...] nicht mündet auch gegen sie Closterfrauen mit Spörung der Temporalität fürgegangen [...]« – ARS, SI AS I, Vicedomski urad za Kranjsko, š. 15, Lit. G XI (Generalia Ecclesiastica, I/9), str. 726. Prim. Smole, *Vicedomski urad* 2, str. 131 (41).

⁷⁹ Prim. Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 480–481.

⁸⁰ Mlinarič, *Kartuziji Žiče in Jurklošter*, str. 280–281. O t. i. komendah (dohodkih kake cerkvene ustanove, ki so »komendatarju« dodeljeni dosmrtno) Kušej, *Cerkveno pravo*, str. 166.

znašlo na seznamu ustanov za podporo novim jezuitskim kolegijem. Graškim in ljubljanskim jezuitom sta, denimo, pripadli razpuščeni jurkloštrska oziroma pleterska kartuzija, medtem ko ni prišlo do načrtovane izročitve studeniške posesti jezuitom v Gradcu.⁸¹ Na dohodke nekaterih redovnih postojank so v tisti dobi računali tudi v primeru ustanovitve novih škofij: dohodki benediktinskega samostana v Podkloštru (Arnoldstein) bi prešli na škofijo v Beljaku, dohodki kartuzijanov v Žižah in dohodki dominikancev v Novem kloštru na škofijo v Celju, dohodki kartuzijanov v Bistri pa na načrtovano škofijo s sedežem v Gorici.⁸² Del denarja so morale premožnejše skupnosti primakniti za oskrbo odsluženih ali invalidnih vojakov; v prvi polovici 18. stoletja so dominikanke v Studenicah petim nekdanjim vojakom na primer plačevale tri krajcarje dnevno.⁸³ Zaradi cestne povezave z Vojno krajino, ki je tekla skozi njihovo posest, je dolžnost poskrbeti za prenočišče in živež mimoidočih vojakov, vezala minorite in dominikance na Ptuj.⁸⁴ V obdobjih krize so svetne oblasti naložile samostanom tudi medsebojno materialno pomoč.⁸⁵

Če so si poskušali vladarji do Karla VI. (1711–1740) s samostani gmotno pomagati predvsem posredno, z raznimi davki za protiturske in druge vojne ter potrebe,⁸⁶ pa je v prvih desetletjih 18. stoletja resneje zorela misel, da bi reform potrebna država s samostanskim premoženjem razpolagala neposredno. Po nekem dvornem načrtu iz časa Marije Terezije naj bi se samostanski dohodki stekali naravnost v državno blagajno, del teh bi potem porabili za vzdrževanje prelatov in drugih redovnikov.⁸⁷ Nazadnje je po zgledu sklada, nastalega po razpustitvi jezuitskega reda leta 1773, prevladala odločitev, da se iz dohodkov od prodaje posesti tistih redovnih hiš, ki bodo morale zapreti svoja vrata, prav tako oblikuje poseben fond. V ta t. i. verski sklad,⁸⁸ iz katerega je država pozneje, vse do 2. svetovne vojne, plačevala župnike in duhovne pomočnike, do njihove smrti pa tudi nekdanje redovnike, se je prelila glavnina premoženja v osemdesetih letih 18. stoletja razpuščenih samostanov. Na podlagi prepovedi nenadzorovanega zadolževanja in najemanja posojil, ki jim sledimo še v sedemdeseta leta 18. stoletja,⁸⁹ bi sicer le stežka predvideli, da bo sklenil avstrijski vladar redovno imetje v svojih dednih deželah tako kmalu in v tolikšni meri porabiti »v dobrobit bližnjega«.⁹⁰ Predstava o deželnoknežjih pravicah, utemeljenih v vrhovnem odvetništvu nad Cerkvijo, katere pomemben »ud« so bili

⁸¹ Mlinarič, *Kartuzija Pleterje*, str. 203, 223–228; Mlinarič, *Studeniški*, str. 75.

⁸² Rainer, *Die Entwicklung*, str. 269–270. Prim. Mlinarič, *Kartuzija Pleterje*, str. 200; Smole, *Vicedomski urad* 1, str. 201 (3–5,8).

⁸³ Mlinarič, *Studeniški*, str. 125.

⁸⁴ Mlinarič in Curk, *Dominikanski*, str. 184–185, 211.

⁸⁵ Prim. Mlinarič, *Marenberški*, str. 145–146, 239.

⁸⁶ Prim. Smole, *Vicedomski urad* 2, str. 113, 11–1 (leto 1685), 229–231 (leta 1708–1738); Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 478.

⁸⁷ Prim. Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 793.

⁸⁸ Več o verskem (in nekdanjem jezuitskem oziroma študijskem) skladu Rajšp, Verski sklad, str. 217–220. Prim. Maček, *Kranjski verski sklad*.

⁸⁹ *Der Josephinismus*, str. 158, št. 58 (Kontrolle der Kreditaufnahme und des Schuldenmachens der Klöster, 31. avgust 1771). Prim. Smole, *Vicedomski urad* 2, str. 223–224 (leto 1722).

⁹⁰ *Der Josephinismus*, str. 295, št. 121 (28. februar 1782). Prim. Beales, *Europäische Klöster*, str. 200–202.

redovniki, se je počasi, a vztrajno umikala predstavi o vladarju – zakonodajalcu in vladarjevih pravicah »per se«. ⁹¹

Krepitev avtoritete vladarja (in države) v odnosu do redovništva je našla odmev v omejitvah delovanja redovnih oblasti iz tujine in tujih redovnikov sploh. Habsburške deželne kneze so motile zlasti osebe »laške krvi«. Po mnenju Ferdinanda III., izraženem leta 1651 v pismu generalnemu magistru dominikancev, so bili Italijani poglavitni krivec za slabe razmere v postojankah tega reda na Štajerskem. Nekateri dominikanski predstojniki italijanskega rodu – na predstojniški položaj naj bi bili imenovani oziroma potrjeni mimo volje deželnega kneza – naj bi svojo skupnost potem, ko so si »napolnili mošnjiček in odšli domov, pustili v največji bedi.« ⁹² Posebno moteči so bili podaniki Beneške republike; leta 1661 je notranje-avstrijska vlada, denimo, odslovila Benečana, ki ga je za vizitatorja samostanov na Kranjskem imenoval general frančiškanskega reda. ⁹³ Po odloku Karla VI. iz leta 1736 beneški podložniki nikakor niso smeli postati predstojniki kakega samostana na avstrijskih tleh, nadzor nad redovnicami pa naj bi odtlej resnično izvajali samo avstrijski državljani (subjecta). ⁹⁴ Pred sredo 18. stoletja je na tovrstno izpostavljenost Benetk seveda vplivalo dejstvo, da je zajeten kos Notranje Avstrije spadal v oglejski patriarhat, ki so ga vodili Beneški republiki podložni prelati. ⁹⁵ Da je šlo za vzajemno nezaupanje in za navzven nasprotno, v principu pa za identično cerkveno politiko, pričajo na Cerkev nanašajoči se odloki Serenissime v arhivih avstrijskih oblasti. V leto 1732 sega na primer pri kranjskem vicedomu hranjeni prepis prepovedi Beneške republike, da bi kapucinom na beneškem ozemlju načelovali tujci. ⁹⁶ Komentirani prepis t. i. Beneške pragmatike iz leta 1768 med spisi deželnega glavarstva za Kranjsko pa razkriva, da se je dvor na Dunaju pri pripravi samostanskih reform do določene mere zgledoval po Benetkah. ⁹⁷ Navodilu, naj kranjsko glavarstvo pošlje podatke o morebitnih beneških redovnih predstojnikih v deželi, je kmalu sledil poziv, naj glavarstvo vladi posreduje svoje razumevanje vzrokov za »prekomerno razširjenost redov in za nesrečen razkroj samostanske discipline«. ⁹⁸ Med kome-

⁹¹ Beales, *Europäische Klöster*, str. 209. Prim. Shedel, *Cesarski nauk*, str. 353–354.

⁹² Mlinarič – Curk, *Dominikanski*, str. 142.

⁹³ Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 480 (op. 174). Prim. Smole, *Vicedomski urad 2*, str. 115–116.

⁹⁴ ARS, SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, š. 15, Lit. G XI (Generalia Ecclesiastica, I/9), str. 325: »[...] dass auch die Closterfrauen selbst nur einen österreich(ischen) Gubernatorn oder Vicarium Apostolicum haben, derenselben Patronats-Pfarrren auch weder auf Civald aberueffen, noch durch andere, als österreich(ische) Subjecta vitirt oder judicirt werden sollen [...]« (15. 8. 1736). Prim. še Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 480.

⁹⁵ Prim. Žnidaršič Golec, *Odsevi*, str. 320 (in op. 3).

⁹⁶ »[...] coll' esclusione de' frati esteri delle cariche di victo deffin^o e qualunque altra di gouerno e superiorità nelli conuienti della Provincia sudeta, et ogni altro dello stato nostro, cosi che vi vengano amessi li soli sudditi [...]« (prepis, april 1732) – SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, š. 15, Lit. G XI (Generalia Ecclesiastica, I/9), str. 323. Prim. Smole, *Vicedomski urad 2*, str. 109 (2–2).

⁹⁷ ARS, SI AS 7, Deželno glavarstvo na Kranjskem, š. 270, Eccl., Lit. U, No. 3, Vol. 2, 29. oktober 1770). Prim. Lavrič, *L'Immagine*, str. 474, 482. O reformah v drugih delih Italije *Lexikon zum Aufgeklärten Absolutismus*, str. 47–61.

⁹⁸ ARS, SI AS 7, Deželno glavarstvo na Kranjskem, š. 270, Eccl., Lit. U, No. 3, Vol. 1, 29. oktober 1768; Lit. U, No. 3, Vol. 2, 30. december 1769 in predvsem 29. oktober 1770).

tarji k tedanjim razmeram v redovništvu na tleh Beneške republike kaže izrecno omeniti tistega, ki kot posebej problematične izpostavlja jezuite in kapucine, saj naj bi ti raje zapustili državo, kot se podredili svetni duhovščini, natančneje škofu in župnikom.⁹⁹ Odprava vsakršne ekstrateritorialnosti je bila pravzaprav eden od glavnih ciljev t. i. državnega cerkvenstva (Staatskirchentum).¹⁰⁰ Z uvedbo korenitih restriktivnih posegov so se vladarji »razsvetljenega absolutizma« nadejali zlasti dvojega: omejitve moči in vpliva Rima ter pridobitve (gmotnih) sredstev za uveljavitev širšega spektra reform na svojih ozemljih.¹⁰¹ Prepoved Marije Terezije iz leta 1771, da bi redovne postojanke v avstrijskih deželah brez njenega dovoljenja pošiljale gotovino vrhovnim predstojnikom v Rim ali kam drugam v tujino,¹⁰² je bila le majhen korak na poti k radikalnejšim odločitvam Jožefa II. (1765–sovladar, 1780–1790 cesar).¹⁰³ Vse bolj konkretne poteze je tedaj dobivala misel, da so do obstoja upravičeni zgolj tisti redovi in redovne hiše, katerih člani(ce) se prednostno posvečajo šolanju mladine ali oskrbi bolnikov, pridiganju, spovedovanju ali spremljanju umirajočih, skratka pastoralnemu delu z verniki. Izrazito prednost naj bi imela redna župnijska pastorala.¹⁰⁴

Z dušnim pastirstvom v okviru župnij, v očeh »reformistov« primarno nalogo Cerkev,¹⁰⁵ se večina redovnikov, gledano v celoti, ni ukvarjala. Najdlje od pastore so bili kartuzijani, katerih poslanstvo ponazarja lik v molitev in premišljevanje o Bogu zatopljenega meniha v samotni celici.¹⁰⁶ Bolj ko ne odmaknjeno so živeli karmeličani na Kostanjevici pri Gorici, ki so pastoralno oskrbovali zlasti romarje na bližnjo Sveto goro. Tudi dušno pastirstvo pavlincev v Olimju in avguštincev eremitov pri Sv. Trojici v Slovenskih goricah je bilo pretežno namenjeno romarjem.¹⁰⁷ Pač pa se je pastoralni na župnijah, utelešenih njihovih samostanoma, kljub ponavljajočim se nasprotnim ukazom redovnih voditeljev in papeža posvečal del cistercijanov iz Stične in Kostanjevice. Od petindvajsetih stiških menihov jih je ob razpustitvi cisterce leta 1784 v župnijskem dušnem pastirstvu delovalo pet: dva v župniji Krka, po eden pa v župnijah Trebnje, Žužemberk in Šmarje pri Ljubljani.¹⁰⁸ Med starejšimi redovi sta župnije neposredno upravljala dva viteška redova: red ivanovcev ali maltezarjev in nemški viteški red, pri čemer sta si oba redova v večji ali manjši meri pomagala s svetnimi oziroma škofijskimi duhovniki. Zlasti

⁹⁹ Prav tam (29. oktober 1770).

¹⁰⁰ Franceschi, *Le istituzioni*, str. 37; Dolinar, *Jožefinci*, str. 46, op. 1.

¹⁰¹ Prim. Reinalter, *Aufgeklärter Absolutismus*, str. 11–21; Franceschi, *Le istituzioni*, str. 38; Agostini, *Istituzioni*, str. 103–111, 116–120.

¹⁰² *Der Josephinismus*, str. 159–160, št. 160, 4. september 1771. Prim. Ožinger, *Cerkvene razmere*, str. 155–157.

¹⁰³ Prim. Rajšp, *Jožefinizem*, str. 75–81.

¹⁰⁴ Beales, *Europäische Klöster*, str. 210.

¹⁰⁵ Franceschi, *Le istituzioni*, str. 39; Beales, *Europäische Klöster*, str. 202.

¹⁰⁶ Prim. Mlinarič, *Kartuzija Pleterje*, str. 50–51.

¹⁰⁷ Seražin, *Samostanska cerkev*, str. 67–68 (Kostanjevica pri Gorici); Kovačič, *Zgodovina*, str. 278 (Olimje); Sekulić, *Olimje*; Habjanič, *Avguštinski samostan*, str. 76, 80 (Sv. Trojica v Slovenskih goricah). O oskrbi romarjev na Sveti gori, kjer so imeli samostan frančiškani, prim. Škofljanec, *Observanti*, str. 46.

¹⁰⁸ Mlinarič, *Stiška opatija*, str. 812–815.

Sl. 3 - Francišek Ksaverij baron Taufferer, opat cistercijanskega samostana Stična od leta 1764 do razpustitve jeseni 1784. (Iz knjige J. Mlinarič, *Stiška opatija*. Novo mesto 1995, str. 782)

od konca 16. stoletja naprej so malteški komturji radi oddajali v zakup komendi Sv. Peter (Komenda na Gorenjskem) in Polzela. Tu je sredi 18. stoletja sicer več let bival vicekomtur, maltezar Janez Nepomuk Majer, a je za polzelske župljane tisti čas vseeno skrbel svetni duhovnik.¹⁰⁹ Razmeroma veliko škofijskih duhovnikov srečamo na začetku druge polovice 18. stoletja na župnijah nemškega viteškega reda v Beli krajini.¹¹⁰ Na štajerskih župnijah pod patronatom velikonedeljskih križnikov, tj. v Veliki Nedelji, Ormožu, Sv. Miklavžu (pri Ormožu) in Središču (ob Dravi), sta leta 1760 delovala dva pripadnika »ordinis Teutonici«: eden kot župnik v Veliki Nedelji in drugi kot župnik pri Sv. Miklavžu. Ormoški in središki župnik ter štirje duhovni pomočniki so, nasprotno, izhajali iz vrst škofijske duhovščine.¹¹¹ Z duhovniki iz lastnih vrst so se v dušnem pastirstvu angažirali tudi minoriti in dominikanci, večkrat intenzivneje kot drugi pa tudi frančiškani in kapucini, kljub temu da njihovi samostani niso imeli utelešenih župnij.¹¹² Precejšen ugled so si s spovedovanjem pridobili avguštinci, v Ljubljani oboji, tako njihova eremitska kot diskalceatska veja.¹¹³ Vse do razpustitve leta 1773 je na župnijske meje nevezani pastoriali dajal velik pečat jezuitski red. Prav razpustitev reda je pomenila začetek

¹⁰⁹ Prim. Mlinarič, *Malteški viteški red*, str. 9–13, 15; *Vizitacijski zapisniki*, str. 636–638.

¹¹⁰ Volčjak, *Dušni pastirji*, str. 754–763.

¹¹¹ Mlinarič, *Župnije*, str. 203–204, 211–212, 216, 221–222.

¹¹² Prim. Kovačič, *Zgodovina*, str. 135–139; Mlinarič in Curk, *Dominikanski*, str. 168–169, 172–174; Škofljanec, *Observanti*, str. 96–98; Benedik in Kralj, *Kapucini*, str. 46–59.

¹¹³ Prim. Gavigan, *The Austro-Hungarian*, str. 135–136; Vrhovnik, *Zatrtje*, str. 54.

bolj zavzetih priprav na razpustitve samostanov drugih redov.¹¹⁴ Omejevanju in zmanjševanju števila redovnikov ter višanju starostne meje za vstop ali pripustitev k zaobljubi je sledilo širokopotezno zapiranje redovnih hiš. Ob zaprtju skoraj četrtine moških samostanov v Lombardiji se je Marija Terezija še sklicevala na več kot stoletje star papeški odlok, po katerem bi smele delovati le redovne skupnosti z vsaj dvanajstimi člani.¹¹⁵ Njenemu sinu in nasledniku Jožefu II. se takšno sklicevanje ni zdelo potrebno.¹¹⁶

Pri rezih v redovno življenje so svetne oblasti večinoma zaveznike našle v krajevnih škofih. Že Tridentinski koncil je določil, da so dušnopastirsko delujoči redovniki v pastoralnih zadevah podrejeni ordinarijem ali krajevnim škofom. Tem je pripadala pravica do nadzora in sprejemanja ustreznih disciplinskih ukrepov. Izjemo bi lahko predstavljale zgolj redovne ustanove, katerih predstojniki so imeli škofovske pristojnosti nad župnijami, vendar pa bi krajevni škofje nad njimi izvajali t. i. višjo jurisdikcijo.¹¹⁷ Pri izpolnjevanju koncilskih določb so ordinariji kljub temu naleteli na nemalo ovir, saj so si neredki samostani izvzetost svojega reda in posamezne, skozi čas dobljene privilegije razlagali drugače kot škofijska vodstva. Takšno navzkrižje interpretacij razodeva v drugi polovici 17. stoletja razplamteli spor glede nadzora nad župnijo Cerknica, utelešeno kartuziji v Bistri, ter njenima vikariatoma Preserje in Planina pri Rakeku.¹¹⁸ Občutljivost razmerij med redovniki na eni ter škofi in svetno duhovščino na drugi strani osvetljuje v leto 1669 segajoča sinodalna odredba škofije Zagreb, škofije, pod katero je spadalo tudi dolnje Prekmurje. Odredba izpostavlja pritožbe arhidiakonov in številnih župnikov nad frančiškani, ki da ne spoštujejo pravil; brez škofovega dovoljenja da mašujejo po hišah, krščujejo in delijo druge zakramente, pri tem pa celo zanikajo njihovo veljavnost, če jih niso podelili sami. Sinoda naslavlja na redovne voditelje opomin, če pa ta ne bi zalegel, se bodo škofijske oblasti v Zagrebu pač obrnile na papeža.¹¹⁹ Jasne razmejitve področij in območij dušnopastirskega delovanja v praksi seveda ni bilo lahko doseči. V Novem mestu so dobršen del zgodnjega novega veka prihajale z verniki v stik tri domače cerkvene ustanove, ena svetna in dve redovni: kolegiatni kapitelj, frančiškani in kapucini. Razmejitev so dodatno zapletala območja kolektur – s političnimi in cerkvenimi pretežno neujemajoči se teritoriji, kjer so smeli mendikanti, zlasti frančiškani in kapucini, pobirati biro.¹²⁰ Jabolko spora je lahko postal vrstni red pri procesijah, toliko bolj, ker naj bi govoril o ugledu duhovnika oziroma ustanove, ki ji je duhovnik pripadal. V vrstah kranjskih deželanov je mesto med ljubljanskim in pičenskim škofom do srede

¹¹⁴ Prim. Rajšp, Verski sklad, str. 217–218.

¹¹⁵ Beales, *Europäische Klöster*, str. 207. Prim. Capra, *Stato e Chiesa*, str. 106–107.

¹¹⁶ Prim. Franceschi, *Le istituzioni*, str. 39.

¹¹⁷ »[...] et exceptis etiam iis monasteriis seu locis, in quibus abbates generales aut alii regularium superiores iurisdictionem episcopalem et temporalem in parochos et parochianos exercent, salvo tamen eorum episcoporum iure, qui maiorem in praedicta loca vel personas iurisdictionem exercent« – *Dekrete der ökumenischen Konzilien* 3, str. 780 (Caput XI).

¹¹⁸ Prim. Volčjak, *Župnija Preserje*, str. 117; 125, op. 41.

¹¹⁹ Škafar, *Župnija Turnišče*, str. 31.

¹²⁰ Prim. Škofljanec, *Kolektura*, str. 140–150.

17. stoletja zasedal, denimo, stiški opat, po letu 1650 pa sta imela prednost pred opatom oba škofa. Sicer pa do trenj ni prihajalo zgolj med škofijsko in redovno duhovščino, ampak tudi med redovnimi duhovniki samimi. Tako se je leta 1742 želji ljubljanskih bosonogih avguštincev, da bi v svoji cerkvi uvedli redno slovensko pridigo in katehezo, goreče uprl jezuitski pridigar pri stolni cerkvi sv. Nikolaja.¹²¹

Če se vrnemo k vprašanju škofovskih pristojnosti, moramo opozoriti še na spore, ki so jih sprožale (nameravane) škofovske vizitacije samostanom pridruženih župnij. Leta 1617 je avtonomijo križnikov branil pred salzburškim nadškofom Maksimilijan III., nadvojvoda Tirolske oziroma Prednje Avstrije ter hkrati vrhovni poglavar, »Hochmeister«, nemškega viteškega reda. Na zahtevo, da bi nadškofov pooblaščenec vizitiral križniške župnije med Dravo in Muro, je Maksimilijan odgovoril, da je »tudi po Tridentinskem koncilu ostalo v veljavi, da sme redu utelešene župnije vizitirati le deželni komtur Avstrijske balivije ali zastopnik vélikega mojstra.« Zaradi koristi, ki bi jih prinesla verskemu življenju, je bil vizitacijo sicer voljan dovoliti do preklica, toda vizitator bi se smel osredotočiti samo na duhovne zadeve tistih križniških župnij, na katerih so župnikovali škofijski duhovniki. Z vizitacijo bi moralo biti vnaprej seznanjeno redovno vodstvo, da bi lahko imenovalo svoje predstavnike. Prav tako bi moral vizitator predstojnika obvestiti o vseh pri vizitiranju odkritih pomanjkljivostih.¹²² Do konca 17. stoletja so se križniki v Veliki Nedelji upirali tudi vizitacijam pristojnega arhidiakona – škofovega pooblaščenca za območje arhidiakonata –, pozneje pa so se z njimi očitno sprijaznili.¹²³ Z nelahkim srcem so sredi 18. stoletja v vizitacijo njihovega kolegiju pripadajoče župnije Sv. Lovrenc na Dravskem polju privolili jezuiti iz Leobna.¹²⁴ Šele ob spremstvu ptujskih vojakov je leta 1756 uspela vizitacija v Sv. Vidu pri Ptuj, župniji, ki je bila utelešena minoritom v Gradcu.¹²⁵ Po drugi strani je župnije nemškega viteškega reda v Beli krajini brez večjih težav vizitiral prvi goriški nadškof Karel Mihael Attems (1750/52–1774).¹²⁶ Drugačen sprejem je Attems doživel v malteški Polzeli; tam vizitacije ni opravil v vlogi ordinarija, ampak kot delegat Svetega sedeža.¹²⁷ V prijaznem ozračju so se odvili Attemsovi zasebni obiski, na primer pri kartuzijanih v Žičah in Bistri, pri jezuitih v Mariboru in minoritih v Slovenski Bistrici.¹²⁸

Prav nasprotovanje vizitacijam naj bi nemalo prispevalo k odklonilnemu odnosu škofov do redovnikov, posebej seveda tistih, ki so imeli utelešene župnije. Ljubljanski škof Karel Janez Herberstein (1769/72–1787), čigar pastirsko pismo iz leta 1782 je doma in na tujem dvignilo veliko prahu,¹²⁹ sprva do redovništva ni kazal odpora. Med letoma 1769, ko je v Ljubljani postal pomožni škof, in 1773,

¹²¹ Vrhovnik, *Zatrtje*, str. 41–42.

¹²² Mlinarič, *Prizadevanja*, str. 51.

¹²³ Mlinarič, *Župnije*, str. 14.

¹²⁴ Ožinger, *Cerkvene razmere*, str. 66.

¹²⁵ Prav tam, str. 67.

¹²⁶ Volčjak, *Bela krajina*, str. 734–750.

¹²⁷ *Vizitacijski zapisniki*, str. 635. Prim. prav tam, str. 155.

¹²⁸ Ožinger, *Cerkvene razmere*, str. 64–65; Volčjak, *Cerkev*, str. 238–241.

¹²⁹ Dolinar, *Ljubljanski škofje*, str. 226–227.

Sl. 4 - Minoritska cerkev in samostan na Ptuj danes. S krajšo prekinitvijo v času druge svetovne vojne so minoriti na Ptuj navzoči že vsaj od srede 13. stoletja. (www.slovenia.info)

ko je papež Klemen XIV. razpustil jezuite (Družbo Jezusovo), se je Herberstein z jezuiti očitno dobro razumel. Pač pa se je odločneje kot svetne oblasti zavzel za dosledno izvedbo razpustitvenih določb po objavi papeškega breva v ljubljanskem kolegiju 29. septembra 1773.¹³⁰ Odklanjanja redovništva kot takega ni zaslediti ob Herbersteinovi vizitaciji ljubljanskih uršulink leta 1774. Redovnicam je poleg skrbi za večanje Božje slave in za zveličanje lastnih duš resda že tedaj priporočil poučevanje deklic in deklet. Cilj »tega zveličavnega dela« je videl v dobri poučenosti mladenk o temeljih katoliške vere, čemur naj bi se uršulinke posvečale z vso prizadevnostjo.¹³¹ Premik, h kateremu bi utegnili pripomoči nesoglasja s stiškimi in kostanjeviškimi opati,¹³² izraziteje naznanja omenjeno Herbersteinovo pastirsko pismo. V njem škof ugotavlja, da so samostani in redovi ob svojem nastanku vzbujali občudovanje, da pa so sčasoma postali odveč in da Cerkev kot zgolj človeška iznajdba niso nujno potrebni. Za Cerkev niti ukinitvev vseh ne bi pomenila nesreče, saj bi cesar premoženje razpuščenih samostanov v celoti namenil pospeševanju vere; ustanovil bi nove župnije in s tem vernikom olajšal dostop do zakramentov.¹³³

Kot je znano, cesar Jožef II. vseh redovnih postojank ni razpustil. Zaradi poučevanja velikega števila t. i. zunanjih deklet in prilagajanja novim učnim zahtevam so se v Ljubljani razpustitvenemu valu izmaknile uršulinke.¹³⁴ Na drugi strani so morale iz Maribora oditi celestinke, čeprav jim je še Marija Terezija dovolila voditi zunanjo dekleško šolo.¹³⁵ Le enajst let po slovesni posvetitvi nove, po načrtih arhitekta Candida Zullianija zgrajene cerkve (1771) so morale samostanska

¹³⁰ NŠAL, Škofijski protokoli, š. 18, št. 39, str. 66–93. Prim. Rajšp, Ukinitvev, str. 261–262.

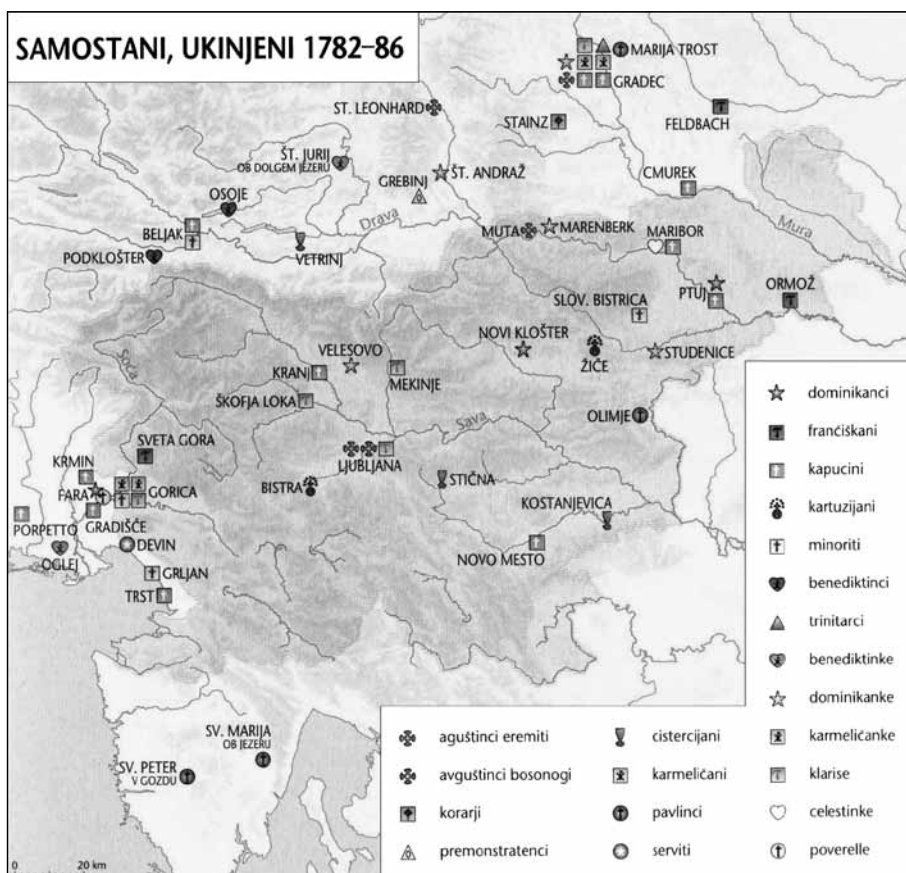
¹³¹ Lavrič, *Škofjske vizitacije*, str. 65, 69.

¹³² Prim. Benedik, Podoba, str. 39.

¹³³ Dolinar, *Ljubljanski škofje*, str. 226–227.

¹³⁴ Prim. Schmidt, *Zgodovina šolstva I*, str. 199 sl., 216–220 (o metodi); Kogoj, *Uršulinke*, str. 104; Hojan, *Uršulinske šole*, str. 165.

¹³⁵ Kovačič, *Zgodovina*, str. 284.

Sl. 5 - Redovne postojanke, razpuščene v letih 1782–1786. Število redovnikov in redovnic se je glede na sredo 18. stoletja domala prepolovilo. (Slovenski zgodovinski atlas. Ljubljana 2011, str. 123)

vrata zapreti velesovske dominikanke.¹³⁶ Na (ne)zaprtje neke redovne hiše je sicer vplivalo več dejavnikov: od obsega in pomena njene izobraževalne, karitativne ali pastoralne dejavnosti, prek njenega gmotnega položaja do medosebnih odnosov znotraj skupnosti. Na Ptuj, kjer so za obstanek konkurirali minoriti in dominikanci, so se predstavniki cerkvene in mestne oblasti po ogledu razmer na terenu odločili, da bo poleg dušnopastirske postojanke pri župnijski cerkvi še ena pri minoritih. Za minorite se je komisija odločila predvsem zaradi lege in prostornosti samostana, mestnemu župniku neljube dominikance pa je leta 1786 doletel dekret o razpustitvi.¹³⁷ Kljub veliki priljubljenosti med ljudmi so morali večino mest zapustiti kapucini, medtem ko so frančiškani – razen ormoških in tistih na Sveti gori pri Gorici – delovali naprej.¹³⁸ Živahna podoba zlasti pri protireformaciji in notranji prenovi Cerkve tako zaželenih redov in družb je pod Jožefom II. vidno

¹³⁶ Prim. Volčjak, *Das Dominikanerinnenkloster*, str. 216–217.

¹³⁷ Mlinarič, *Dominikanski*, str. 212–213.

¹³⁸ Prim. Benedik in Kralj, *Kapucini*, str. 27; Škofljanec, *Observanti*, str. 45–46, 51–54.

zbledela. Na Štajerskem, Koroškem, Kranjskem, Goriškem in Tržaškem je bilo v letih 1782–1787 razpuščenih 68 ali dobri dve tretjini redovnih skupnosti.¹³⁹ Tem lahko dodamo še razpustitev leta 1730 ustanovljene spodnještajerske kongregacije puščavnikov s središčem v Maria Grönu pri Gradcu (1782).¹⁴⁰ Najbrž ni treba posebej poudarjati, da je bil puščavniški način življenja za jožefinsko državo docela nesprejemljiv. V beneški Istri je glavni razpustitveni val v samostane pljusnil nekoliko pozneje, v času, ko so nekdanjo Beneško republiko zasedali Francozi. Leta 1806 je med drugim ugasnil koprski glagoljaški samostan, ki so ga vodili frančiškani tretjeredniki.¹⁴¹ V severozahodni Istri je del redovnih postojank prenehal obstajati že prej; servitski samostan v Kopru je bil na primer formalno ukinjen leta 1792.¹⁴² Do konca obravnavane dobe je na tleh današnje Slovenije zamrlo 24 skupnosti, skupaj z ljubljanskim in mariborskim jezuitskim kolegijem pa 26.¹⁴³ Vnovičen vzpon je redovništvo doživelo v spremenjenih okoliščinah 19. stoletja, natančneje okoli leta 1850.¹⁴⁴

Viri in literatura

Arhivski viri

Arhiv Republike Slovenije (ARS)

SI AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, škatle 15, 48 in 51.

SI AS 7, Deželno glavarstvo na Kranjskem, škatla 270.

Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL)

NŠAL, Škofijski protokoli, škatla 18.

Objavljeni viri

Albrecher, Anton: *Die landesfürstliche Visitation und Inquisition von 1528 in der Steiermark: Edition der Texte und Darstellung der Aussagen über die kirchlichen Zustände*. (Quellen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark, Bd. XIII.) Graz: Historische Landeskommission für Steiermark, 1997.

Benedik, Metod in Kralj, Angel: *Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih: nekdanja Štajerska kapucinska provinca* (Acta ecclesiastica Sloveniae, 16). Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti Univerze, 1994.

Dekrete der ökumenischen Konzilien, Bd. 3, Konzilien der Neuzeit (ur. Josef Wohlmuth). Paderborn – München – Wien – Zürich: Ferdinand Schöningh, 2002.

Hančič, Damjan: *Konstitucije klaris v Mekinjah in Škofji Loki*. (Acta ecclesiastica Sloveniae, 23). Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti Univerze, 2001.

Hauschild, Wolf–Dieter, *Lehrbuch der Kirchen- und Dogmen- geschichte*. Bd. 2, Reformation und Neuzeit. Gütersloh: C. Kaiser, 2005³.

¹³⁹ *Slovenski zgodovinski atlas*, str. 122. Prim. Wolf, *Die Aufhebung*, str. 158.

¹⁴⁰ Allmer, Puščavniki, str. 6–8. Prim. Kolar, *Iskalci*, str. 290 (eremit).

¹⁴¹ Kralj, Versko in cerkveno življenje, str. 174. Prim. Naldini, *Cerkveni krajepis*, str. 143–145.

¹⁴² Bonin, *Bratovščine*, str. 314.

¹⁴³ *Slovenski zgodovinski atlas*, str. 122. Prim. Rajšp, Verski sklad, str. 220–221; Kolar, *Iskalci*, str. 183–184.

¹⁴⁴ Prim. Kolar, *Iskalci*, str. 200–210, 230–233.

- Höfer, Rudolf K., *Die landesfürstliche Visitation der Pfarren und Klöster in der Steiermark in den Jahren 1544/1545*. Graz: Selbstverlag der Historischen Landeskommission für Steiermark, 1992.
- Der Josephinismus. Ausgewählte Quellen zur Geschichte der thesesianisch-josephinischen Reformen* (ur. Harm Klutening). Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1995.
- Lavrič, Ana, *Vizitacijsko poročilo Agostina Valiera o Koprski škofiji iz leta 1579*. Ljubljana: ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, 1986.
- Mlinarič, Jože, Prizadevanja sekovskih škofov Martina Brennerja (1585–1615) in Jakoba Eberleina (1615–1633) kot generalnih vikarjev salzburških nadškofov za katoliško versko prenovalo na Štajerskem v luči protokolov 1585–1614 in vizitacijskih zapisnikov iz 1607, 1608 in 1617–1619. *Miscellanea* (Acta ecclesiastica Sloveniae, 5). Ljubljana: Teološka fakulteta, Inštitut za zgodovino Cerkev, 1983, str. 9–225.
- Mlinarič, Jože, *Župnije na slovenskem Štajerskem v vizitacijskih zapisnikih arhidiakonata med Dravo in Muro 1656–1774* (Acta ecclesiastica Sloveniae, 9). Ljubljana: Teološka fakulteta, Inštitut za zgodovino Cerkev, 1987.
- Naldini, Pavel, *Cerkveni krajepis ali opis mesta in škofije Justinopolis, ljudsko Koper*. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno-raziskovalno središče RS – Koper, Škofija Koper, 2001.
- Rainer, Johann in Weiß, Sabine: *Die Visitation steirischer Klöster und Pfarren im Jahre 1581*. Graz: Historische Landeskommission für Steiermark, 1977.
- Vizitacijski zapisniki savinjskega arhidiakonata goriške nadškofije/ Atti delle visite pastorali nell'arcidiaconato di valle Saunia della arcidiocesi di Gorizia/ Die Berichte der Pastoralvisitationen im Archidiaconat Saunien der Erzdiözese Görz 1751–1773* (ur. Anton Ožinger). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, Inštitut za zgodovino Cerkev Teološke fakultete, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1991.

Literatura

- L'abbazia di Rosazzo. Una storia in breve*. Rosazzo: Abbazia, 1996.
- Agostini, Filiberto, *Istituzioni ecclesiastiche e potere politico in Veneto (1754–1866)*. Venezia: Marsilio, 2002.
- Allmer, Norbert, Puščavniki in puščavnice na Spodnjem Štajerskem v 18. stoletju. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 84, 2013, št. 1, str. 5–20.
- Beales, Derek, *Europäische Klöster im Zeitalter der Revolution 1650–1815*. Köln – Weimar – Wien: Böhlau, 2008.
- Benedik, Metod, Podoba samostanov v notranjeavstrijskih deželah. *Herbersteinov simpozij v Rimu*. Celje: Mohorjeva družba, 2004, str. 37–54.
- Bonin, Zdenka, *Bratovščine v severozahodni Istri v obdobju Beneške republike*. Koper: Pokrajinski arhiv/ Capodistria: Archivio regionale, 2011.
- Borkowska, Urszula, Uršulinke v Evropi v 17. in 18. stoletju. *Tristo let ljubljanskih uršulink. Zgodovina samostana, njegovih šol in kulturnih dejavnosti*. Ljubljana: Družina, 2002, str. 21–32.
- Capra, Carlo, Stato e chiesa in Italia negli anni di Giuseppe II. *Der Josephinismus. Bedeutung, Einflüsse und Wirkungen* (ur. Helmut Reinalter). Frankfurt am Main [etc.]: Lang, 1993, str. 103–119.
- Dolinar, France Martin, Jožefinci med Rimom in Dunajem. Škof Janez Karel grof Herberstein in državno cerkvenstvo. *Miscellanea* (Acta ecclesiastica Sloveniae, 1). Ljubljana: Teološka fakulteta, Inštitut za zgodovino Cerkev, 1979, str. 43–105.

- Dolinar, France M., *Ljubljanski škofje*. Ljubljana: Družina, 2007.
- Dolinar, France M., Vloga in pomen jezuitskega kolegija v slovenskem prostoru. *Jezuitski kolegij v Ljubljani 1597–1773* (ur. Vincenc Rajšp). Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU: Provincialat slovenske province Družbe Jezusove: Inštitut za zgodovino Cerkve Teološke fakultete, 1998, str. 9–13.
- Elm, Kaspar, Orden I. *Theologische Realenzyklopädie*, Bd. XXV (Studienausgabe, Teil II). Berlin – New York: Walter de Gruyter, 1995, str. 315–330.
- Franceschi, Fabio, Le istituzioni ecclesiastiche nel Settecento in Italia tra potere spirito a le e potere secolare. *Rivista telematica*, 2000 [http://www.statoecliesie.it/images/stories/2010,12/franceschi_700.pdf].
- Gavigan, John Joseph, *The Austro-Hungarian Province of the Augustinian friars 1646–1820*, zv. 1. Roma: Analecta Augustiniana, 1975.
- Habjanič, Oskar, Avgušinski samostan v Sv. Trojici v Slovenskih goricah v dobi baroka. *Kronika*, 62, 2014, št. 1, str. 67–90.
- Hančič, Damjan, *Klarise na Kranjskem*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2005.
- Höfler, Janez, *O prvih cerkvah in župnijah na Slovenskem. K razvoju cerkvene teritorialne organizacije slovenskih dežel v srednjem veku*. Ljubljana: Viharnik, 2013.
- Hojan, Tatjana, Uršulinske šole od prihoda do leta 1945. *Tristo let ljubljanskih uršulink. Zgodovina samostana, njegovih šol in kulturnih dejavnosti*. Ljubljana: Družina, 2002, str. 163–173.
- Die Jesuiten in Innerösterreich. Die kulturelle und geistige Prägung einer Region im 17. und 18. Jahrhundert* (ur. Werner Drobess in Peter G. Tropper). Klagenfurt/ Celovec: Hermagoras/ Mohorjeva, 2006.
- Katekizem katoliške Cerkve*. Ljubljana: Slovenska škofovska konferenca, 1993.
- Kogoj, Marija Jasna, *Uršulinke na Slovenskem*. Ljubljana: Uršulinski provincialat, 1982.
- Kolar, Bogdan, *Iskalci Boga. Redovništvo in redovne skupnosti v zgodovini Cerkve*. Ljubljana: Društvo Mohorjeva družba, Celjska Mohorjeva družba, 2005.
- Kolar, Bogdan, Redovne skupnosti v Pomurju in člani redovnih skupnosti iz Pomurja. *Škofija Murska Sobota 2006. Zgodovinski oris krščanstva v Pomurju*. Murska Sobota: Župnijski zavod sv. Miklavža, Stopinje, 2006, str. 133–146.
- Kovačič, Franc, *Zgodovina Lavantinske škofije 1228–1928*. Maribor: Lavantinski kn. šk. ordinarijat, 1928.
- Kralj, Franc, Versko in cerkveno življenje v dobi dozorevanja slovenskega naroda. *Zgodovina Cerkve na Slovenskem*. Celje: Mohorjeva družba, 1991, str. 173–194.
- Kušej, Rado, *Cerkveno pravo katoliške cerkve s posebnim ozirom na razmere v kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev*. Ljubljana: Juridična fakulteta, 1927².
- Lavrič, Ana, L'immagine religiosa dell'Istria prima della caduta della Serenissima. *L'area alto-adriatica dal riformismo veneziano all'età napoleonica* (ur. Filiberto Agostini). Venezia: Marsilio, 1998, str. 473–491.
- Lavrič, Ana, Prispevek k stavbi zgodovini samostana in cerkve bosonogih avguštincev v Ljubljani. *Acta historiae artis Slovenica*, 17, 2012, št. 2, str. 103–136, 194–195.
- Lavrič, Ana, Škofovske vizitacije uršulinskega samostana v Ljubljani v 18. stoletju. *Tristo let ljubljanskih uršulink. Zgodovina samostana, njegovih šol in kulturnih dejavnosti*. Ljubljana: Družina, 2002, str. 55–74.
- Lexikon zum Aufgeklärten Absolutismus in Europa. Herrscher – Denker – Sachbegriffe* (ur. Helmut Reinalter). Wien – Köln – Weimar: Böhlau, 2005.
- Maček, Jože, *Kranjski verski sklad. Organizacijski, gospodarski in premoženjskopravni posegi državnih organov in Kranjskega verskega sklada v cerkvene strukture na Kranjskem in v Avstrijski Istri od 1782 do 1809*. Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2006.

- Milkowicz, Wladimir, *Die Klöster in Krain. Studien zur österreichischen Monasteriologie*. Wien: Carl Gerold's Sohn, 1889.
- Mlinarič, Jože, Frančiškanski samostan od ustanovitve okoli leta 1240 do preselitve leta 1784. *Frančiskanii v Ljubljani. Samostan, cerkev in župnija Marijinega oznanjenja* (ur. Silvin Krajnc). Ljubljana: Samostan in župnija Marijinega oznanjenja, 2000, str. 81–148.
- Mlinarič, Jože, Il contributo spirituale ed economico dei benedettini nella Slovenia nord-orientale. *Il monachesimo benedettino in Friuli in età patriarcale* (ur. Cesare Scalton). Udine: Forum, 2002, str. 291–304.
- Mlinarič, Jože, *Kartuzija Bistra*. Ljubljana: Družina, 2001.
- Mlinarič, Jože, *Kartuzija Pleterje 1403–1595*. Pleterje: Kartuzija, 1982.
- Mlinarič, Jože, *Kartuziji Žiže in Jurklošter*. Maribor: Obzorja, 1991.
- Mlinarič, Jože, *Kostanjeviška opatija 1234–1786*. Kostanjevica na Krki: Galerija Božidar Jakac, 1987.
- Mlinarič, Jože, *Malteški viteški red na Slovenskem s poudarkom na malteški postojanki (komendi) v Melju pri Mariboru od 13. stoletja do začetka 19. stoletja*. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2008.
- Mlinarič, Jože, *Marenberški dominikanski samostan*. Celje: Mohorjeva družba, 1997.
- Mlinarič, Jože, *Stiška opatija 1136–1784*. Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba, 1995.
- Mlinarič, Jože, *Studeniški dominikanski samostan ok. 1245–1782*. Celje: Društvo Mohorjeva družba, Celjska Mohorjeva družba, 2005.
- Mlinarič, Jože, *Zgodovina samostana od ustanovitve do 1800. Minoritski samostan na Ptuj 1239–1989* (ur. Jože Mlinarič, Marjan Vogrin). Ptuj [i. e.] Celje: Mohorjeva družba, 1989, str. 47–148.
- Mlinarič, Jože in Curk, Jože, *Dominikanski samostan na Ptuj*. Ptuj: Zgodovinski arhiv, 2009.
- O'Malley, John W., *Prvi jezuiti*. Ljubljana: Provincialat Slovenske province Družbe Jezusove, Župnijski zavod Dravljje, 2010.
- Ožinger, Anton, *Cerkvene razmere na slovenskem Štajerskem v času goriškega nadškofa Karla Mihaela Attems (1750–1774) v luči njegovih vizitacij* (doktorska disertacija). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, 1993.
- Rainer, Johann, Die Entwicklung der Diözesaneinteilung Innerösterreichs. *Katholische Reform und Gegenreformation in Innerösterreich 1564–1628* (ur. France M. Dolinar idr.). Klagenfurt – Ljubljana – Wien: Hermagoras = Mohorjeva; Graz – Wien – Köln: Styria, 1994, str. 267–278.
- Rajšp, Vincenc, Jakob Schell pl. Schellenburg in Anna Katarina Hofstätter Schellenburg. *Tristo let ljubljanskih uršulink. Zgodovina samostana, njegovih šol in kulturnih dejavnosti*. Ljubljana: Družina, 2002, str. 21–32.
- Rajšp, Vincenc, Jožefinizem in jožefinske reforme na Slovenskem. *Neznano in pozabljeno iz 18. stoletja na Slovenskem*. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Slovensko društvo za preučevanje 18. stoletja, 2011 [Elektronska izdaja], str. 75–81.
- Rajšp, Vincenc, Ukinitve jezuitskega reda na Slovenskem. *Jezuiti na Slovenskem. Zbornik simpozija*. Ljubljana: Teološka fakulteta, Inštitut za zgodovino Cerkve, Provincialat slovenske province Družbe Jezusove, 1992, str. 255–274.
- Rajšp, Vincenc, Verski sklad. *Gestrinov zbornik*. Ljubljana: ZRC SAZU, 1999, str. 217–228.
- Reinalter, Helmut, Aufgeklärter Absolutismus und Josephinismus. *Der Josephinismus. Bedeutung, Einflüsse und Wirkungen* (ur. Helmut Reinalter). Frankfurt am Main [etc.]: Lang, 1993, str. 11–21.
- Schmidt, Vlado, *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem*, zv. 1. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1963 (ponatis Ljubljana: Delavska enotnost, 1988).

- Sekulić, Ante, *Olimje v XVII. in XVIII. stoletju*. Podsreda: Zavod Spominski park Trebče, 1993.
- Seražin, Helena, Samostanska cerkev na Kostanjevici pri Novi Gorici. *Acta historiae artis Slovenica*, 5, 2000, str. 67–81.
- Shedel, James, Cesarski nauk o državi. Trije cesarji in »iskanje sreče«. *Zgodovinski časopis*, 66, 2012, št. 3/4, str. 344–360.
- Slovenski zgodovinski atlas* (ur. Drago Bajt, Marko Vidic). Ljubljana: Nova revija, 2011.
- Smole, Majda, *Vicedomski urad za Kranjsko 13. stol.–1747. Cerkvene zadeve*, zv. 1–6. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1985–1997.
- Srbik, Heinrich, *Die Beziehungen von Staat und Kirche in Österreich während des Mittelalters*. Innsbruck: Verlag der Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung, 1904 (ponatis 2010).
- Škafar, Gregor, *Župnija Turnišče v šestdesetih letih 17. stoletja* (diplomska naloga). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, 2010 [<http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?urn=SISTORY:ID:964>].
- Škafar, Vinko, Prispevek radgonskih kapucinov k ohranjanju slovenščine v 17. in 18. stoletju. *Zbornik soboškega muzeja*, 7, 2003, str. 17–51.
- Škofljanec, Jože, Kolektura v hrvaško-kranjski frančiškanski provinci. *Tkivo kulture. Zbornik Franje Emanuela Hoška* (ur. Nela Veronika Gašpar). Zagreb: Kršćanska sadašnjost; Rijeka: Teologija u Rijeci, 2006, str. 139–154.
- Škofljanec, Jože, *Observanti province sv. Križa in slovenske pokrajine od konca 15. do srede 18. stoletja* (doktorska disertacija). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, 2008.
- Volčjak, Jure, Bela krajina v vizitacijskih zapisnikih goriškega nadškofa Karla Mihaela Attemsa (1752–1774). *Kronika*, 58, 2010, št. 3, str. 729–752.
- Volčjak, Jure, *Cerkev na Kranjskem pod goriško nadškofijo v času Karla Mihaela Attemsa* (doktorska disertacija). Ljubljana: Oddelek za zgodovino FF, 2014.
- Volčjak, Jure, Das Dominikanerinnenkloster Velesovo/ Michelstetten im Laufe seines Bestehens. *Bettelorden in Mitteleuropa Geschichte, Kunst, Spiritualität*. St. Pölten: DASP, 2008, str. 211–232.
- Volčjak, Jure, Dušni pastirji v Beli krajini med letoma 1753 in 1771. *Kronika*, 58, 2010, št. 3, str. 753–764.
- Volčjak, Jure, Župnija Preserje od cerkniške podružnice do samostojne župnije. *Župnija Preserje skozi čas*. Preserje: Župnija, 2011, str. 111–126.
- Vrhovnik, Ivan, *Zatrte nekdanje cerkve in kapele ljubljanske*. Ljubljana: 1978 [prepis iz »Danice«, l. 1903–05, in iz »Kronike«, l. 1934, str. 139 in 237].
- Wolf, Adam, *Die Aufhebung der Klöster in Innerösterreich 1782–1790. Ein Beitrag zur Geschichte Kaiser Joseph's II.* Wien: W. Braumüller, 1871 (ponatis 1971) [<https://archive.org/details/dieaufhebungderk00wolf>].
- Zakonik cerkvenega prava*. Ljubljana: Ljudska pravica, 1983 (1. ponatis 1999, 2. ponatis 2006).
- Žitko, Salvator, Vloga in pomen Collegia dei nobili v Kopru. *Acta Histriae*, 3, 1994 str. 123–132.
- Žnidaršič Golec, Lilijana, *Duhovniki kranjskega dela ljubljanske škofije do Tridentinskega koncila* (Acta Ecclesiastica Sloveniae, 22). Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani, 2000.
- Žnidaršič Golec, Lilijana, Odsevi habsburško-beneških odnosov v Cerkvi zgodnjega novega veka na Slovenskem. *Arhivi*, 34, 2011, št. 2, str. 319–327.
- Žnidaršič Golec, Lilijana, Vzroki in okoliščine ustanovitve ljubljanske škofije ter oblikovanje njenega ozemlja. *Ljubljanska škofija, 550 let* (ur. France M. Dolinar). Ljubljana: Nadškofija, 2011, str. 7–26.

SUMMARY

Monasticism in the Slovene Ethnic Territory in Early Modern Times

Lilijana Žnidaršič Golec

The most noticeable feature of the Catholic monasticism in Early Modern Times is linked to the question of definition of monasticism. As early as in the Late Middle Ages under the influence of reform movements, communities that cannot be defined as monastic in the narrow sense spread out. Their members were not bound by solemn (public) vows of chastity, poverty and obedience, they were without *regula* or rules confirmed by the pope, and did not form a part of a hierarchically structured network. Despite initially different plans of the Church's top leaders, diversity of forms and vocations remained an important characteristic of monasticism also in the period following the Council of Trent (1545–1563).

Monastic life in the Slovene ethnic territory started to bloom once again in the first decades of the 17th century after decades of crisis due to Ottoman devastations, Protestantism and other difficulties. In the uncertain 16th century, two new branches of the order of Friars Minor consolidated, i.e. Franciscans and Capuchins, that for the most part of Early Modern Times outnumbered and wielded greater influence than the (original) branch of Minorites as well as many other religious communities. The most important order in the Slovene ethnic territory in several respects became the Jesuits with colleges and the so-called higher studies in each provincial capital of the Habsburg Inner Austria. The situation differed significantly in the cities of present-day Slovene Istria under the Venetian rule, where the Jesuits did not have a post and where the Somascans attended to the higher education and later on the Piarists (in Koper). Pastoral care of pilgrims in the atmosphere of the Baroque Catholicity was provided by the barefooted Carmelites at Kostanjevica pri Gorici, the Paulines at Olimje, the Augustinian Eremites at Sv. Trojica in Slovenske gorice, who were willingly visited also by believers from the Hungarian Prekmurje region. Among the new women's communities that left their mark were the Ursulines, who settled in Ljubljana at the beginning of the 18th century and due to successful teaching of girls and young women managed to avoid dissolution of the monasteries under Joseph II (1780–1790). On the other hand, the dissolution befell the Celestines and their »external« school for girls in Maribor. With the exception of the Carthusians at Pleterje and Jurklošter and partly the Augustine Eremites in Ljubljana, old and slightly less old medieval societies managed to recover following the crisis-ridden 16th century: the Carthusians at Žiče and Bistra, the Cistercians at Stična and Kostanjevica, the Minorites in Maribor, Ptuj, Celje and Piran, the Hospitallers at Melje near Maribor, Polzela and Komenda in Upper Carniola, the Teutonic Knights of the Cross at Velika Nedelja, Ormož and in White Carniola, the Dominicans in Ptuj, Piran and at Novi Klošter near Celje, the Servites in Koper. Until the dissolutions in the eighties of the 18th century, Dominican sisters were active at Velesovo, Studenice and Marenberg (Radlje ob Dravi) and the Clarisses at Mekinje, in Škofja Loka and Koper. The new Clarissine convent in Ljubljana, which was founded in the second half of the 17th century, was at the same time the first convent in the then-current capital of Carniola. In some areas, monasteries nowadays located outside Slovene borders retained a considerable degree of influence: in the Drava valley and in a large part of the region Slovenske gorice the Benedictine abbeys in St. Paul in the Lavant valley (Sl. Šentpavel v Labotski dolini) and in Admont, and in the Gorizia Hills and in the central Soča valley the commendatory abbey with Dominicans in Rosazzo (Sl. Rozač). For the population of upper Prekmurje, the Capuchins in Radgona played an important role and from the mid-18th century onwards the newly revived Cistercian monastery in Szentgotthárd (Sl. Monošter).

If the Council of Trent did not uniform monastic institutions, it all the more attempted to strengthen monastic discipline. The Decree on monks and nuns (*Decretum de Regularibus et Monialium*) of 1563 ordered monastic superiors to devote all their attention to the question of fulfilment of duty both at general and provincial Chapters. The Council conferred more authority

on diocesan bishops (Ordinaries); new monastic posts could come to life in their dioceses only with their consent. Bishops were to keep a vigilant eye on nuns who were treated in a stricter manner than monks were by the Council. While in male societies they were to oversee their pastoral work, in nunneries they were by means of visitations also to see to it that nuns led praiseworthy lives and, in particular, that they observed the enclosure.

Ever since the forties of the 15th century, on behalf of the so-called *Obervogtei* and “*ius reformandi*” that was based on it, the Habsburg sovereign princes interfered with monasticism many a time. Princely visitations of monasteries were particularly topical in the period of the breakthrough of Protestantism. Inner Austrian archdukes wanted to prevent the financial decay of monastic houses in their lands. Among the motives stand out concerns regarding preservation of monasticism (and Catholicism), concerns over finances of the land or state – especially due to the monasteries’ inability to pay taxes on regular basis – and various projects that could be carried out by means of monastic property. Up to Charles VI (1711–1740), the sovereigns made use of monasteries in order to improve their finances indirectly by means of various taxes for anti-Ottoman and other wars or purposes. From the first decades of the 18th century onwards, the idea matured that the country that was in need of radical reforms ought to have monastic property at its direct disposal. Following the example of the fund that was formed after the dissolution of the Jesuit order in 1773, the decision prevailed that the income from the sale of property of posts that would be shut down was to be used to form a special fund. The bulk of the property of monasteries that were dissolved in the 1780s fell into the so-called religious fund, by means of which later on the state paid priests and their ecclesiastic assistants, but also former monks until their death. While sovereign princes interceded with the church authorities to grant or approve various rights to monasteries – including the so-called parish incorporations – Maria Theresa in 1740–1780 issued a series of decrees that brought considerable limitations to monasticism. Numerical and other limitations in the spirit of the so-called state churchdom (*Staatskirchentum*) were imposed also on monastic communities in the territory of Republic of Venice, in Koper, Izola and Piran.

With the introduction of restrictive measures, the rulers of the enlightened absolutism hoped to achieve mainly two things: limitation of the power and influence of Rome and acquisition of (financial) means for the implementation of a broader spectrum of reforms. Under Joseph II, the idea matured that merely orders and religious communities whose (male or female) members prioritise the education of the young, or care for the sick, preaching, hearing confessions and succouring the dying – in short, devote themselves to regular parish pastoral work were not to be suppressed. This is another reason why secular authorities found allies in many a bishop when making cuts in the monastic living. In the territory of present-day Slovenia, 24 monastic communities, including the colleges in Ljubljana and Maribor 26, were dissolved up to 1790.